

KAČIĆEVA »ELEMENTA PERIPATHETICA«

Albert Bazala

I

U literaturnoj se povijesti pored pjesnika spominje i filozof Andrija KAČIĆ, koji je godine 1752. izdao djelo pod naslovom: *ELEMENTA peripathetica iuxta mentem Joannis Duns Scoti*, ali to je i prilično sve, što se o njemu kao učenjaku kaže. Naslov kao da ima sam pobuditi uvjerenje o učenosti fratra ANDRIJE i riješiti dužnosti stručnjaka, literarnog historika, da govori o djelu, koje i on ponajviše samo po naslovu poznaje. A ipak se zna i spominje, da je KAČIĆ izašao na glas ne samo kao pjesnik nego i kao učenjak. Zna se da je nauke svršio u Budimu, da je godine 1730. počeo naučavati filozofiju u samostanu zaostroškom, da je malo zatim prešao u Šibenik na stolicu bogoslovlja i da je iza 18 godina učiteljavanja dobio najveću čast kojom je franjevački red mogao nagraditi njegovo djelovanje, kad ga je prozvao jubilatom. Prema tolikom priznanju čudno je da se osim »ELEMENATA« ne spominje ni koje drugo djelo Kačićovo ove struke. I ovo je sastavio još u Zaostrogu kao učitelj filozofije, a izdao ga tek kasnije. A što je s ostalim strukama filozofije o kojima je predavao? Što je s bilješkama ili rukopisima za predavanja? KAČIĆ je imao gotov »tečaj filozofije«, imao je bilješke o fizici jednoj i drugoj, metafizici i cijelu logiku (*minor et maior*), i sve je to namjeravao izdati tiskom. Zašto nije izveo tu svoju namjeru, izraženu u posveti ELEMENATA? Možda krenuvši na drugi posao nije dospio te bilješke i rukopise prirediti za tisak, pa se negdje nalaze ili se izgubiše. Takvih rukopisa ima u samostanskim knjižnicama i danas; možda je koji od njih i Kačićev.

Zna se samo za ELEMENATA, koja je, kako u naslovu sam veli, »osvijetlio« ad usum tyronum peripatheticae scholae, a posvetio ih je Georgio Pancratio ex comitibus Kadcich, kojega je polazak na sveučilišne nauke u Padovu najbliži povod, da se odlučio izdati bilješke, što ih je bio sastavio za svoju upotrebu, očito kao učitelj u Zaostrogu. Odlučio se na to u brizi za napredak plemenitoga mladića Jurja Pankracija, koji će se u Italiji sigurno dati na izučavanje »moderne, kako

je zovu, filozofije«. Borba, naime, koja se u 15. stoljeću u Italiji započela, a u ostalim prosvijetljenim krajevima nastavila, svršila se kobno po skolastičnu filozofiju uopće. Ne može se reći: smrću skolastične filozofije, jer ova nije posve iščeznula iz povijesti; što više, pod kraj 15. i na početku 16. stoljeća ona se i opet podiže, ali nikad više ne dolazi do nekadašnje slave i sjaja. Sveučilišta u Francuskoj, Njemačkoj, pa i u Italiji, redom otvaraju svoje dveri svjetovnoj filozofiji, dok se »peripatetička filozofija« sve više povlači u redovničke škole. Kad je, dakle, KAČIĆ doznao za polazak svoga kneževskoga rođaka u Italiju, dobro je znao da on u svojem studiju neće trebati peripatetskih nauka, ili bar ne potanko i točno izloženih (»peripatheticis, saltem accuratius enucleatis, vix indigere praeceptis«). Držao je ipak, da će biti korisno za nj, ako se ne dađe posve zavesti opinionum novitate. Stavlja mu pred oči slavne pretke, koji velut apes studiose ex variis Philosophicarum sectarum viretis dulcissimum perfectae philosophiae suxerunt mel i nada se da ne će ni on posve zanemariti »staru ili aristotelovsku filozofiju«, te i njoj posvetiti nešto vremena.

Za KAČIĆA je, dakako, potpuna filozofija samo aristotelovska (aristotelica), par excellence filozof je samo Aristotel, kako ga na nekoliko mjesta zove, što je u ostalom u cijeloj skolastici običaj. Tim se ujedno u predgovoru »ad lectorem« opravdava, zašto podaje elementa peripathetica. Svaka bi dalja oznaka sad bila suvišna, kad bi u shvaćanju i tumačenju te filozofije svi bili složni; KAČIĆ drži najboljim tumačem učitelja franjevačkog reda DUNS SCOTA¹ pa zato i piše prema mišljenju (iuxta mentem) subtilissimi doctoris, koji je u franjevačkom redu uživao osobit ugled. U onovremenim prilikama opaža, na svoju žalost, da se na njega i na ostale »prvake peripatetičkih škola« napada sa svih strana. Ima — veli — među napadačima i takovih, koji in scrutando cortice dumtaxat medulam negligentes acquiescunt, a ima i takovih, koji nimis emunctis naribus prigovaraju. Svima tima, koji će i njegovo djelo ili kao djelo pristaše »peripatetske« škole narprosto zabaciti, ili će se usiljeno oštroumnom kritikom razmetati, poručuje, prije nego se takova posla late, neka pročitaju pomnjivo i točno koje djelo skolastičkih filozofa, pa neka onda sude. A tu se mora KAČIĆU dopustiti da je iznio prigovor koji još i danas stoji, jer još

¹ Johannes Duns Scotus: Opus Oxoniense i Opus Parisiense (tumač djela Petra Lombarda, Libri quatuor sententiarum); Quaestiones subtilissimae in metaphysicam Aristotelis; Quaestiones super universalialia Porphyrii, in librum praedicamentorum, in primum et secundum librum Perihermenias, Quaestiones octo in duos libros Perihermenias, in libros Elenchorum.

Kojim se izdanjima Kačić služio, teško je reći. Mjesta će se navoditi po Benku Benkoviću, kojega djelo Scoticae subtilitatis Epidicticon (vidi F. Marković: Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII. Zagreb 1882) tobože nije nego izdanje najznatnijih logičkih djela Scotovih: Quaestiones super universalibus Porphyrii, Praedicamenta, Quaestiones super libris Perihermenias, in libros Elenchorum analyticorum priorum et posteriorum; samo su još dodana Quaestiones Ant. Andreae super sex principiis Gilberti Porretani.

nije prestao sa znanstvenim ciljevima naprosto nezdrživi običaj, da o skolastičkoj filozofiji bez zamjere smije suditi i onaj, koji je baš nikako ne poznaje. Po tom nepravednom postupku izišla je skolastika na zao glas, pa je i danas općeno mišljenje uvjereno o tom, da je ta filozofija, ako joj se uopće to ime priznaje,² bila u najmanju ruku — suvišna. Neki su u njoj našli samo praznovjerje i neznanje, besmisleno ponavljanje i izopačivanje starijih nauka. No jedan od prvaka nauke 19. stoljeća, J. STUART MILL, ne žaca se u početku raspravljanja o imenima u svojoj logici navesti riječi CONDORCETOVE, da je skolastika u logici i moralu i jednom dijelu metafizike stvorila finoću i određenost pojmova, koje stari ne poznavahu, i koja je više, nego li se misli, unaprijedila razvoj zdrave filozofije — ili riječi HAMILTONOVE, da moderni jezici svu svoju točnost i analitičku finoću zahvaljuju skolasticima. Glasoviti pravnik IHERING tolikom hvalom uznosi raspravljanje TOME AKVINCA o pravu, da u predgovoru 2. izdanju djela »Zweck im Recht« sebe prekorava s nepoznavanja nauke ovoga najvećega skolastičnoga filozofa, te veli, kad bi ga bio poznavao, da možda ne bi bio svoje djelo napisao, jer su osnovne misli njegove jasno i određeno iznesene već u djelima ovoga velikoga mislioca. Samo nepravedna i površna povijest mogla je dakle — veli J. FREUDENTHAL³ — Srednji vijek naprosto odsuditi, ali mi danas znademo koliko, ne samo na području umjetnosti, nego i na području znanosti, dugujemo tomu dobu. Možda će se i općeno mišljenje s vremenom dati uvjeriti, da je i skolastika, pored svih nastranosti, bez kojih napokon nema nijedne filozofije, u razvoju evropskoga mišljenja važnu zadaću i imala i ispunila, što joj objektivna znanost već danas priznaje. Običaj, da se preko skolastične filozofije prelazi samo prezirnim kretom, još uvijek je toliko općen, da Kačićev prigovor ima posve suvremenu vrijednost.

II

ELEMENTA su samo jedan dio logike, i to tzv. mala logika (logica minor). Tim se označuju u skolastičkoj nauci osnovi logike, to jest za uputu u logiku sastavljen priručnik. Kako je poznato Aristotelova je logička nauka sustavno prikazana u djelu bizantsko-grčkoga pisca MIHAJLA PSELLA, što ga je pod imenom *Summulae logicales* na latinski preveo Petrus Hispanus, kasniji papa Ivan XXI. Taj je kompendij, u kojem su već djela Aristotelova (rasprave) i komentari u jezgri recipirana, »jednostavnijim stilom« izrađen, stavljen za osnov udžbenicima »ad usum tyronum« i takovi bi se udžbenici zvali institucije ili »cursus philosophiae« (kako ih zovu Boethije ili Porfirije), ili

² Usp. Prantl: Geschichte der Logik III, 1867, str. 208: »Aber für einen Philosophen wird ja hoffentlich ohnedies Niemand irgend einen Autor des Mittelalters halten.«

³ Archiv für Geschichte der Philosophie, III., Zur Beurteilung der Scholastik, str. 22—49.

logica parva odnosno minor. Takova su djela I. PONTIJA »Cursus integer philosophiae ad mentem Scoti«, na koga se KAČIĆ često poziva ili L. RABESANA »Cursus philos. ad mentem Doct. Subtil. J. D. Scoti« (Venet. 1665), ali se Kačić na ovoga ne poziva. KAČIĆ je imao pri ruci očito i druge slične udžbenike, na pr. Komentar Petra TARTARETA »in universam philosophiam« (Venet. 1621) i »in summulas Petri Hispani cum passibus Scoti«, disputacije »in organon Aristotelis« Bartola MASTRIJA (Venet. 1646), djela Gilberta PORRETANSKOGA i dr. Po tom što su *Elementa* napisana »iuxta mentem« Scoti, podsjeća im naslov na spomenuta djela PONTIJA i drugih pisaca.

Ovisnost o Scotu je velika. Pojedina mjesta, naslovi, tečaj i sve ostalo samostalno je izraženo, ali posve u smislu i duhu Scotovu. Da je KAČIĆ crpio iz Scota ne može biti sumnje; spominje to na gotovo svakoj drugoj stranici, iznoseći, dakako, njegove misli u slobodnoj formi.

Ovaj svoj udžbenik označuje KAČIĆ kao prikaz (tractatus) »in parvam Aristotelis logicam«. Očito je tim mislio sukus logike na osnovi Aristotelove nauke, a ne možda na kakovo djelo Aristotelovo, koje bi se zvalo »parva logica«. Sam prikaz (traktat) dijeli se na tri knjige, što se izvodi iz trojakoga načina, kojim intelekt može raditi, naime kad naprosto poima, kad o čemu sudi da jest ili nije, i napokon kad ide od poznata k nepoznatom, to jest kad iz poznatoga doumljuje nepoznato. U prvoj se knjizi govori o onome što se odnosi na najjednostavniju razumsku radnju (poimanje), u drugoj o sudu, u trećoj o zaključku.⁴

Pravoj materiji logike, dokazivanju — po Petru HISPANU (i MILLU) ishodište je zapravo *sud*. Formalno-metodičko ishodište je *pojam* i njegovo sastavljanje. KAČIĆ to izrijeком ne veli, ali zapravo polazi od silogizma, koji je sastavljen od sudova, a ovi od pojmova; tako analizom materije u jednostavne dijelove, a ne tečajem razvoja duševnih funkcija, dolazi do obične formalne sheme; »ordine naturae« bio bi prije sud nego pojam, jer se ovaj razvija iz sudova i zaključaka.

KAČIĆ prelazi preko definicije logike, ali ga karakterizira kao učenika Scotova način, kojim čitatelja uvodi u logiku. Podijelivši na rečeni način materiju logike, KAČIĆ počinje s razlaganjem pojma ovako:

⁴ Usp. D. Scotus, Quaest. sup. Analyt. post. I, 46: Dicitur, quod triplex est operatio intellectus. Una est intelligentia simplicium, alia est compositio vel divisio. Tertia est operatio discursiva a praemissis ad conclusiones. Quaest. sup. univ. Porph. III. dovodi s ovim radnjama u svezu djela Aristotelova i to s prvom Liber Praedicamentorum, s drugom Libros Perihermenias; o trećoj radnji radi nova logika, u kojoj se razlaže kako valja polaziti od poznatoga k nepoznatome.

Nije to možda zato, što Aristotel ne bi bio ništa napisao o silogistici. Na protiv njegova Analytica i Topica rade baš o ovom trećem dijelu, nego je razlog što su, kako Prantl u svojoj Povijesti logike pokazuje, prije 12. stoljeća prijevodi ovih djela bili gotovo nepoznati, pa su onda prema prije poznatima ove dijelove logike prozvali novom logikom.

»Cum syllogismus sit quoddam logicum ac artificiosum compositum, ex logica artificiosaque materia ac forma resultare debet. Proxima itaque syllogismi materia sunt ipsius tres propositiones in modo et figura, recto ordine dispositae: ipsa vero dispositio in modo et figura, forma eius dicitur; sed quia propositiones ex terminis, qui syllogismum remote constituunt, et efformantur, hinc termini naturam primo examinare oportet.« Kako se vidi, KAČIĆ pojmu i sudu podaje logičku vrijednost, samo u koliko su dijelovi silogizma, koji je prema D. Scotu⁵ subiectum primum et proprium logike, te raspravljanja o pojmu i sudu ulaze u logiku samo toliko, koliko ih silogizam obuhvata. Kraj ovoga isticanja silogistike čudno je ponešto, da raspravljanja de incompleto et de enunciatione, to jest o onim dijelovima izvan sveze obuhvataju više od tri petine cijeloga djela. ARISTOTEL je ograničio predmet logike sudom, u kojem se radi o istini ili neistini, a ne dugo poslije njega, — to se opaža već i kod Stoika, — postaje pojam pravim predmetom logike, koja se po tom razvila kao posve formalna nauka, stavivši na početak nauku o *kategorijama*, dok Aristotel o njima napose raspravlja tek potaknut metafizičkim pojmovima oblika i stvari, bića i njegovih svojstava. Sredovječna logika, smjerajući poglavito na jasno i u tančine dotjerano određivanje pojmova — jer definicija se tiče termina izvan sveze⁶ — ostala je u tom pravcu više ili manje kroz sve vrijeme, prislonivši se i vrlo usko uz *gramatiku*, budući da se valjani jezični izričaj smatrao uvjetom za valjano raspravljanje i umovanje o stvarima. Napokon je podijeliše u sermocinalnu, koja radi o riječima, i racionalnu, koja radi o »unutrašnjem govoru«. U središtu zanimanja logike stajao je, dakle, pojam i oko njega razvila se silna raspra, da li se riječju pogađa bivstvo stvari, te pojam stoji u *realnom* odnošaju k stvarima ili se imenima ne pogađa bivstvo stvari, te su riječima označeni pojmovi samo *imena*. Raspra o tom, ako i nije, kako bi neki historičari, na pr. HAURÉAU htjeli, jedini sadržaj skolastike,⁷ bez sumnje je iskušenje (probni kamen) za svaku nauku i ostala je središnje pitanje kroz sav Srednji vijek, a to je logičku nauku o pojmu uvijek na visokom mjestu održalo. Otud je razumljivo da je onda u Kačićevoj logici tako opsežno prikazana.

Osebnost DUNS SCOTOVE logike leži u tom, da on, oslanjajući se na arapske tumače Aristotela, između nominalizma i realizma zastupa umjerenu sredinu, neko posredno stanovište. Ponajprije on uzima tri načina, kako može koja stvar biti: prvi je način zbiljsko postojanje, drugi je, kad se stvar pojavlja duhu, ovaj je prihvatiti, te je tim podigne u stanje duhovnoga, intencionalnoga bitka, a treći je način bitka u riječi. Prema tome može biti nauka napose o stvarima — to je metafizika, napose o riječima — to je gramatika, a logici preostaje nauka

⁵ D. Scotus, *Quaestiones super universalialia Porphyrii* III.

⁶ D. Scotus, *Quaest. sup. An.* I/7.

⁷ Usp. M. de Wulf: *Introduction à la Philosophie néoscholastique*, Louvain—Paris 1904, str. 123—124.

o pojmovima. Prema tome logika nije ni *scientia realis*, ni *sermocinalis*, nego je *scientia rationalis*, jer radi o pojmovima stvorenima ab actu rationis, a ovi stoje opet po srijedi između stvari i riječi.⁸ No, kako je moguće da pojam u jednu ruku zahvata u realnost stvari, a u drugu ruku se veže s imenom? Ili drugim riječima, kakova je međusobnost *moda essendi*, *intelligendi* i *significandi*, da je kraj nje moguć konceptualizam, koji je istodobno metafizički realističan i logički nominalističan?⁹

DUNS SCOT to rješava ovako: Spoznaja ima i objektivnu i subjektivnu stranu, te je *modus intelligendi* prema tome dvojak: pasivan kad um prihvata i spoznaje svojstva stvari, obilježja *ex natura rei convenientia*, i aktivan, kad po svojoj prirodi oblikuje i prerađuje podanu građu, te tim dodaje stvarima oznake kojih u njima po prirodi nema, nego im pripadaju *ex intellectus operatione*.¹⁰ Prema tomu je intencionalni bitak dvojak, kako SCOT sukladno s arapskim logičarima uči, a KAČIĆ se za njim povodi, zovući jedne pojmove pojmovima *primae intentionis*, jer označuju stvar kakova jest za sebe, neovisna od ikakve radnje uma, a druge pojmovima *secundae intentionis*, jer označuju stvar u njezinom subjektivnom obliku, ovisno od intelekta, kao vrst, rod, razliku i sl.¹¹ I kao što slike prikazuju stvari, tako i ovi drugi pojmovi služe označivanju onih prvih pojmova, te je logika upravo nauka de *intentionibus secundis applicatis primis*.¹² Tim je bila postavljena međusobnost pojma i stvari, a međusobnost riječi i pojma na jednoj, te stvari na drugoj strani dobiva tako da paralelno s načinima spoznavanja uzima i dva načina označivanja: kad, naime, u spoznavanju prevladava osebnost same stvari i kad je prema tomu intelekt više pasivan, onda i u riječi dolazi više do izražaja *proprietas rei*, *prout est*, per *vocem significata*. Dode li pak u spoznajnom procesu do izražaja više osebnost shvaćanja, te je prema tomu intelekt aktivan, onda smisao riječi dolazi *ex intentione imponentis*, tj. riječ označuje osebnost stvari, kako ju je um odredio. Onaj prvi način označivanja zove SCOT pasivnim, a ovaj drugi aktivnim.¹³ Čini se, da se pasivni modaliteti spoznavanja i označivanja tiču više predodžbe, kako pod spomenutim utjecajem stvari nastaje, dok se aktivni modaliteti tiču pojma, koji doduše nastaje u povodu osjetnoga dojma, ali

⁸ *Quaestiones super Praedicament.*, I.

⁹ Prantl, *Geschichte der Logik*, III, str. 206.

¹⁰ Prantl: *Gesch. d. Log.*, III, str. 216, bilj. 132; K. Werner: *Die Sprachlogik des Joh. D. Scotus*. *Sitzungsber. bečke Akad.* LXXXV. Bd. III, str. 551. Ova dva načina razlikuju se dakle materijelno, a stoje jedan prema drugome tako da um koji je u shvaćanju pojedinačnosti ovisan od osjetnoga dojma, na osnovi toga stvar u drugom redu stavi pod gledište općenosti. Vidi Prantl, sp. dj., str. 211.

¹¹ Kačić, *Elem. perip.*, str. 62. Izraz *secunda intentio* potječe od Avicenne.

¹² Kačić, *Elem. perip.*, str. 64. D. Scotus, *Quaest. sup. Praed.*, I.

¹³ Usp. Prantl, sp. dj., III, str. 206; K. Werner na sp. mj. str. 551. i *Denkschr. bečke akad.* 26. sv. (1877), str. 431.

D. Scotus, *Quaest. sup. Porph.* 16.

se na njemu već opaža neka umna obradba podane građe. »Modus intelligendi activus est ratio concipiendi, qua mediante intellectus rei proprietates significat, concipit vel apprehendit, modus autem intelligendi passivus est proprietates rei prout ab intellectu apprehensa.«¹⁴ Zato se aktivni način izražavanja i uzima iz moda essendi samo prema načinu kako se modus essendi odrazuje u umu.

Ne će biti zgoroga, ako se ovdje istakne, da modi spoznavanja SCOTOVI u mnogom podsjećaju na pasivnu i aktivnu apercipciju WUNDTOVU, pa nije neobično ni to, ako i u shvaćanju međosobnosti riječi i pojma SCOTOVO mišljenje ima nekih sličnosti s WUNDTOVIM, ako se i neće moći posve poistovjetiti. WUNDT naime u svojoj logici¹⁵ pokazuje, kako riječ u prvom obliku izriče neku oznaku koja se jezičnoj svijesti nametnula osobitom jačinom, koja je duboki trajni dojam na čovjeka proizvela. Takav je primjerice — veli — dojam morala proizvesti na jezikograditelja smrt, kad je čovjeka nazvao smrtnikom. Razvoj jezika bio je tako ovisan od slučajnih dojmova, a očito je DUNS SCOTU lebdjela pred očima živa snaga jezičnoga čuvstva, kad je uzeo da pri pasivnom modu označivanja dolazi do izražaja u riječi naprosto osebnosti stvari. I WUNDT ističe, da se u nastanku riječi ponajprije očituje ponajviše čutni dojam stvari na čovjeka, tek kasnije počinje on umovati o osebnim svojstvima stvari i aktivnom apercipijom baš određene elemente spajati, te ove spojeve označavati riječju, što bi bilo kao aktivni modus significandi, koji u Scota odgovara aktivnom modu intelligendi.

Tim se shvaćanjem, koje u ostalom također pokazuje utjecaj arapske psihologije, sklone empirizmu, DUNS SCOT stavio u opreku s tumačima ARISTOTELOVIM, koji su riječima pripisivali samo *posrednu* svezu s pojmom i stvari.¹⁶ I on ih doduše drži konvencionalnim govornim znakovima, ali im podaje još i neku vrijednost povrh toga, kad uzima da posreduju između stvari i pojma. Riječ svagda pokazuje da je nešto došlo pod vidik intelekta, pokazuje da je stvar postala predmetom spoznavanja; zato je i glavna proprietates vocis, da podržava stvari u intencionalnom bitku te je tako posrednica između logičke i ontološke strane stvari.¹⁷

Prema tome sasvim je razumljivo, da SCOT dovodi logiku u usku svezu s gramatikom.¹⁸ Ta se sveza vidi u tom, što on i umni rad zamišlja kao govor, koji uporedo s glasovnim govorom u zvučnim rije-

¹⁴ Gram. specul., c. 3., citirano po Prantlu, sp. dj., III, str. 216, bilj. 132.

¹⁵ Erster Band: Erkenntnislehre, Stuttgart 1893, str. 49 i dalje.

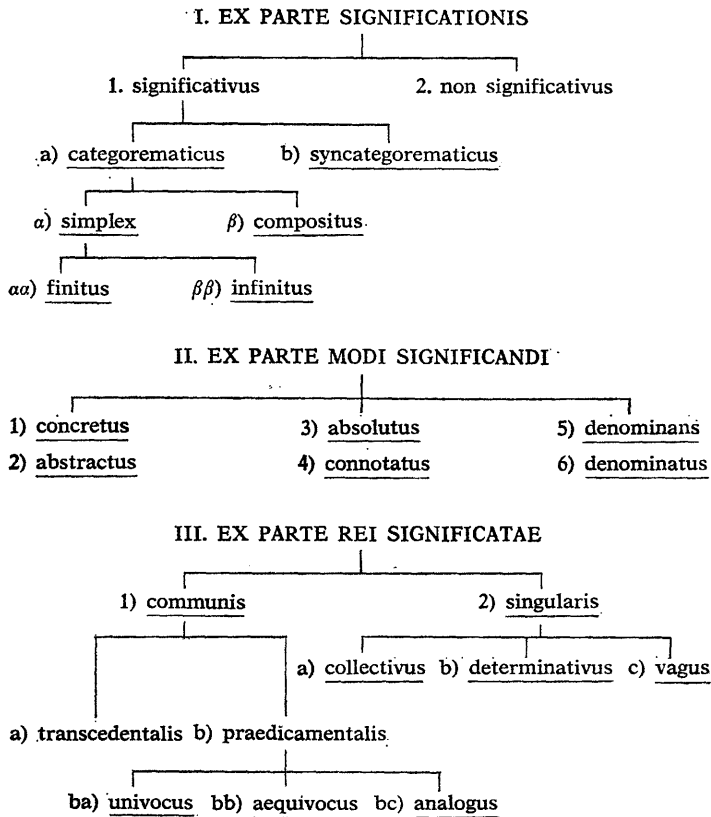
¹⁶ Među takove tumače ide i T. Akvinac, Periherm. lect. 2; vidi: Werner, Denkschr. bečke akad. 26, str. 430.

¹⁷ Nomen significat passionem animae, i. e. rem ut concipitur. Op. II. in libr. Periherm., 1; K. Werner: Joh. D. Scotus, Wien 1881, str. 201.

¹⁸ Multum convenit (naime pojmovima) cum sermone: primo quia conceptus est immediatum significatum per vocem, de quo conceptu est logica; secundo, quia passiones conceptus insunt voci significativae, sicut incomplexum et complexum significare verum et falsum, ut signo per naturam significativi. Quaest. sup. Praed., 1.

čima (verbum vocale) teče u misaonim riječima (verbum mentale). Ovoj osebnosti SCOTOVE logike odgovara, kad KAČIĆ dijeli pojam u mentalni (koji ima bitak u duhu), pa u govoreni i pisani,¹⁹ makar i s ogradom, da ta razdioba pripada primijenjenoj logici (logica utens). Govoreni pojam osim toga ima i tu prednost, koja djeluje kao što je KAČIĆEVO osobito dobro dolazi, da je, naime, jasniji od samo mišljenoga pojma.

Nadalje je posve prema shvatanju SCOTOVU, kad se termini dijele prema njihovoj gramatičkoj funkciji (ex parte significationis), te prema logičkoj (ex parte modi significandi) i prema njihovoj stvarnoj (ex parte rei significatae) intenciji. Tako onda KAČIĆ dobiva ovu skrižaljku pojmova:

¹⁹ Kačić, Elem. perip., str. 9. Ni to nije možda posve slučajno da se u logici smjera Scotova kakovo takovo mjesto podaje pisanome znaku, kojega je, kako je poznato, vrijednost za mišljenje baš WUNDT istakao. Isp. sp. dj., str. 53.

Poznato je, da je i MILL u svojoj logici, iako ponešto mijenjajući, prihvatio skolastičnu razdiobu imena. Neće, dakle, biti zgoroga KAČIĆEVU razdiobu usporediti s onim što MILL o imenima uči. Da to i u skrižaljci dođe do izražaja, podcrtani su termini koji se nalaze i u MILLA.

U prvu vrstu stavlja KAČIĆ pojmove koji imaju neko značenje bilo po prirodi (na pr. smijeh, koji znači veselje, uzdah, bol i sl.), bilo *ex hominum arbitrio* (čovjek, lav i sl.). Prema ovima stoje besmislene riječi. One prve pojmove dijeli prema stoičkom i u srednjovjekovnoj logici uobičajenom shvaćanju i terminologiji u takove koji sami za sebe mogu stajati u sudu kao subjekt ili predikat (*categoremata*) i u takove koji samo uz one prve ulaze u sud, ili, kako su ih nazivali već stoici, *syncategoremata*. Pojam označivanja (*consignificatio*) bez sumnje je gramatički, pa je razumljivo, da je mogla nastati i sumnja o tom, spadaju li *syncategoremata* u logiku ili u gramatiku. Važnije je bilo pitanje, koje se česti govora imadu smatrati *categorematičnima*. Pozivajući se na Skotove pristaše Ivana PONTIJA i Petra TARTARETA²⁰ odlučuje se KAČIĆ za mišljenje koje ovamo broji samo imenice i, kad su u supstantivnoj službi, pridjeve.²¹ To mišljenje prihvatio je i MILL, koji u svezi s tim raspravlja i to, da se *categorematični* pojam može sastojati od više riječi, da može dakle biti ne samo prost nego i složen (npr. *homo doctus*).²² Složenost njegova i opet je samo gramatička, jer u logičkom pogledu vrijedi kao jedno ime, što i KAČIĆ razlaže na primjeru: *Marcus Tullius Cicero*. Sva je ova razdioba nastala prema gramatičkim obzirima, a što KAČIĆ ovamo svrstava još i određene pojmove (na pr. čovjek, anđeo, kamen i sl.) i neodređene pojmove (na pr. ne-čovjek, non-angelus i sl.), o tom MILL raspravlja govoreći o imenima jesnim i niječnim, koje potonje — veli — upotrebljavamo kadagod imademo priliku govoriti o svim stvarima zajedno, izuzevši onu jednu, od koje imena je načinjeno niječno ime.²³ Gotovo doslovce veli KAČIĆ²⁴ da se neodređeni pojam može upotrebljavati »*de omni re sola quam negat excepta*«.

Dok dakle, prva vrsta pojmova ima očito više gramatički osnov razdiobe, dolaze u drugoj vrsti pojmova do izražaja logički obziri. Tu se pojam dijeli ponajprije u konkretni i apstraktni: »*Concretus est ille, qui duo, formam scilicet et subiectum, significat; abstractus autem, qui unum significat, solam videlicet formam.*« Kako forma može biti *substantialis* i *accidentalis*, ima pojmova konkretnih supstancijalnih (*Petrus*) i akcidentalnih (bijelo) i apstraktnih supstancijalnih (*humanitas*), pomišljenih odjelito a *supposito* i akcidentalnih (bjeloća, crnina). I MILL zove konkretnima pojmove predmetâ, a apstraktnima

²⁰ Kačić ga pogrešno zove *Tataretus*.

²¹ Isp. D. Scot, Lib. I. sup. Anal. prior., q. 8.

²² Kačić, Elem. perip., str. 14.

²³ Usp. Mill. Syst. d. ded. und ind. Log. u prijevodu Th. Gomperza, Leipzig, 1884. I, str. 42.

²⁴ Kačić, Elem. perip., str. 16.

pojmove svojstava, te naročito ističe da ih uzima u smislu podatom po skolasticima. Nadalje se pojmovi u toj vrsti dijele u apsolutne i konotativne, u istome smislu u kojem MILL govori o relativnim i ne-relativnim pojmovima, navodeći gotovo iste tipične primjere.²⁵ Kao treću vrstu navodi KAČIĆ još pojmove osnovne i izvedene, koje MILL samo mimogred spominje kod imena suoznačenih, veleći za njih, da se mogu zvati denominativna, jer se subjekt što ga označuju zove po atributu što ga suoznačuje, kao što na primjer snijeg dobiva ime »bijel«, jer ima svojstvo koje se zove bjelina. I KAČIĆ veli o tome: »Denominans est qui termino denominato tribuit nomen nominisque significationem, ut albedo, quae albo dat nomen idque quod ipsum nomen significat: ab ipsa enim albedine res alba dicitur.«²⁶

Trećom vrsti razdiobe dobiva KAČIĆ pojmove općene i osebite. Ova je razdioba i po MILLU tako važna, da je stavlja na prvo mjesto. Općenim zove se pojam qui de pluribus cum sui multiplicatione praedicatur, a posebnim qui rem singularem significat seu qui de uno dicitur solo. Među posebne broje se skupni pojmovi (civitas, senatus, populus). Obrazlaganje KAČIĆEVO o tom da skupno ime nije općeno, gotovo se doslovce podudara s MILLOVIM, pa ne može ni govora biti o tom, koje je od njih jasnije i jednostavnije.²⁷ I to da se u MILLA nalaze gotovo isti tipični primjeri i definicije, imat će svoj razlog u tome, što je MILL očito poznavao skolastiku iz djela SCOTOVA ili njemu bliskoga smjera. SCOTOVA je nauka, naime, dugo vremena vladala u Engleskoj, Francuskoj, a bila je raširena i na njemačkim sveučilištima. Nastavljači i sljedbenici SCOTOVE nauke također su većim dijelom zemljaci MILLOVI, među njima napose VILIM OCCAM, poznati nominalist. I od KAČIĆA nekoliko puta spomenuti PONTIUS i MASTRIUS bili su rodом iz engleskih krajeva, gdje je još u 17. stoljeću SCOTOVA filozofija uživala velik ugled. To je ujedno i MILLU vjerojatno bio najbliži izvor skolastične filozofije. Lučenjem posebnoga pojma u određeni (na pr. ovaj čovjek), koji bi se još k tomu mogao zvati i pokazni, jer se ponajviše služi pokaznom zamjenicom — i u neodređeni (na pr. neki čovjek), dobiva KAČIĆ osnov za kasniju formalnu razdiobu sudova po kvantitetu na česne i pojedinačne, što inače nije od osobite vrijednosti, pa mu je više nego jednostavna logička potreba kumovala skolastička manija za potankim, i baš zato često pretjeranim i prisiljenim dijeljenjem pojma. Općeni se pojmovi dijele po KAČIĆU u transcendentalne, koji se mogu izreći o svakoj stvari: to su po skolastičkoj ontologiji pojmovi ENS, RES, UNUM, VERUM, BONUM,²⁸ ALIQUID; drugi se pojmovi mogu izricati samo o nekoj određenoj vrsti pojava ili bića; ti se zovu *praedicamentales*. Na razlikovanja tih pojmova utjecali su očito ontolo-

²⁵ Mill, Syst. d. ded. u. ind. Log., I, str. 44; Kačić, Elem. perip., str. 24.

²⁶ Kačić, Elem. perip., str. 27; Mill, sp. dj., 29.

²⁷ Kačić, Elem. perip., str. 27; Mill, sp. dj., 29.

²⁸ Kačić, Elem. perip., str. 26. pogrešno stoji DONUM.

gijski motivi, što za logiku nije odlučno, te ona može prijeći preko nje odmah na razdiobu po kojoj se gore spomenuti pojmovi dijele u jednoznačne, mnogoznačne i analogne. Prvi daju podređenim pojmovima »isto ime i isti smisao ili prirodu«; drugi podaju jedno ime predmetima, kojima je razna priroda, pa se zato u raznome smislu za njih upotrebljavaju, a treći podaju jedno ime stvarima za koje vrijede dijelom u istome, dijelom u raznome smislu. Sasvim tako govori o tim imenima i MILL, koji k tomu još dodaje, da to nisu posebne vrsti imena, nego samo načini njihova primjenjivanja.²⁹

Za taj dio svoje logike upotrebljavao je KAČIĆ napose tzv. OPUS OXONIENSE, znameniti komentar Petru LOMBARDU, koji KAČIĆ navodi pod pravim imenom *Distinctiones in quatuor libros sententiarum*. Za raspravljanje o mnogoznačnim i analognim pojmovima dobro su mu došle *Quaestiones super libros Elenchorum*, komentar SCOTOV ARISTOTELOVOM djelu o lažnim dokazima.³⁰ Sve to nije navedeno zato da se možda KAČIĆEVOJ razdiobi pribavi priznanje samoniklosti. KAČIĆEVA je zasluga da je sabrao, što je tu i tamo razbacano u SCOTA našao, pomažući se i djelima njegovih nastavljača PONTIJA, MASTRIJA, TARTARETA. Sama građa ležala je gotova, kako je historijom srednjovjekovne logike sakupljena. O tome se, dakle, i nije moglo raditi da bi KAČIĆ bio podao nešto sasvim novo, nego se moglo raditi o samoj razdiobi, koja očito i danas imade neku vrijednost, dok ju je iz drugih, dakako, vrela i s malim promjenama u svoju logiku unio MILL. Sustavna preglednost i jasnoća podaje tome dijelu KAČIĆEVE logike i propedeutičnu vrijednost, a što vrijedi za ovaj prvi dio KAČIĆEVE knjige, vrijedi u punoj mjeri za cijelo djelo, koje posve opravdava svoju namjenu »ad usum tyronum peripatheticae scholae«, a mogla bi, kako se čini, kraj prikladna udešenja služiti i danas kao propedeutični udžbenik. Zgodnim promjenama i dodacima, koji bi prema novijem shvaćanju po KAČIĆU izloženu nauku mjestimice upotpunili ili ispravili, dala bi se od KAČIĆEVE knjige načiniti vrlo zgodna logika za škole. Nešto je takovo načinio u Nijemaca A. TRENDELENBURG, koji je prema ARISTOTELU sastavio *Elementa Logices Aristoteleae*. Djelo je doživljelo mnogo izdanja, što je najbolji znak da se s uspjehom upotrebljavalo u školama. KAČIĆ se doduše ne može staviti u isti red s ARISTOTELOM, ali u njegovoj je knjizi sabrano sve i zgodno razdijeljeno i razvrstano i jasno razloženo, tako da se njegova ELEMENTA mogu držati vrlim udžbenikom skolastične logike, koja je pravo uzevši u sebi recipirala logiku ARISTOTELOVU. Na ovom pak osnovu u glavnome još i danas počiva logika, ako se i jest u pojedinim dijelovima više razvila

²⁹ Kačić, Elem. perip., 28, 29, 49; Mill, Syst. d. ded. u. ind. Log., I, 46—49.

³⁰ Tako je u cap. VII., inter. 1, posve prema Quaest. VIII, isti cap., inter. 2, prema Quaest. XIII, inter. 3, prema Quaest. XIV, što u ostalom Kačić kao i drugdje svuda savjesno citira.

i u pojedinima nove poglede iznijela, a sve to bi se prikladnim načinom moglo u knjigu unijeti. Prednost bi takova udžbenika bila, što bi se njime pružio pogled u historijski razvoj logike, a ni postavljanje starijih nazora prema novima ne bi bilo bez utjecaja na razvoj samostalna i kritičkoga suda. Za nas bi napokon bila prednost i u tom što je to djelo našega čovjeka. Koga dakako plaši već samo ime skolastične logike, ne razlikuje se od djeteta koje se plaši predmeta koji ne poznaje. I najmodernijoj je logici veliki dio baštine po Aristotelu zajednički s logikom skolastičnom, pa će bar taj dio skolastične logike svagda imati vrijednost; a gdje se ova nalazi na krivom putu ili njezina sredstva ne dovode cilju, i tamo mogu njezine jednostranosti biti od goleme didaktične vrijednosti prema kulturno historijskoj činjenici, da se čovječanstvo preko zabluda dovija istini.

III

Razvrstavši pojmove s različitih im gledišta prelazi KAČIĆ na pitanje o prvoj i drugoj intenciji. Svaki predmet može se — veli — promatrati u dvojakom stanju, jednom o sebi, tj. prema oznakama što mu od prirode pripadaju, a drugi put prema tomu što ima bitak u intelektu i prema obilježjima što mu po radnji intelekta pripadaju. Sa ovoga se prvoga gledišta sve što jest dijeli u deset vrsta ili najopćenitijih rodova (*genera generalissima*), koji se tako zovu, jer »nemaju nikakova roda nad sobom, a njima su samim, kao vođama vojnici, podređeni svi niži rodovi, vrste i pojedinci.«³¹ U pitanju da li je broj kategorija ograničen na poznatih deset po ARISTOTELU — u tom se pitanju KAČIĆ poziva na svoga učitelja SCOTA, da broj deset dostaje, a kao razlog navodi što ih se na jednoj stvari ne može naći ni manje ni više, nego baš deset. No da taj argument ne dostaje, to sâm KAČIĆ dobro zna, a znao je to i SCOT, koji na mnogo mjesta »ima i kaže, da broj deset treba zadržati« i to ne poradi nekoga snažnoga razloga, nego poradi ugleda starih filozofa, i zato što je ova razdioba na glasu, pa i samom starinom utvrđena (veli *doctor subtilissimus*), treba je prihvatiti i pridržati.³² Noviji logičari ne dadu se dakako ugledom starijih filozofa zastrašiti od nastojanja da istražuju broj kategorija i da postavljaju druge kategorije. Jedno je stalno, što uostalom i KAČIĆ jasno i izrično napominje, da se broj kategorija ne dade stalno odrediti, a i ne će se dati, dok se ljudi u metafizici ne slože, jer pitanje o broju kategorija više je metafizičko nego logičko. Sam SCOT ističe to veleći: »*Ipsa enim intentio „generalissimum” est tantum variata numero in istis, unde quoad id, quod est difficul-*

³¹ Kačić, *Elem. perip.*, str. 106.

³² D. Scotus, *Quaest. sup. praed.* 11; Kačić, *Elem. perip.*, str. 114; Werner: *Duns Scotus*, str. 232.

tatis, quaestio est magis metaphysica quam logica.«³³ Za njim se povodeći i KACIĆ dopušta, da broj kategorija ipak nije stalan, jer se mogu uzeti rigorose i — minus rigorose.³⁴

I protiv mišljenja, da su samo dvije kategorije, supstancija i accidens, poziva se na SCOTA, da izraz ens per accidens nije prema onim kategorijama jednoznačan nego mnogoznačan pojam, tj. sve ove kategorije imaju doduše to zajedničko da su intencionalno atributi supstancije, ali za sebe svaka označuje nekako drugačije način bitka, pa se ne mogu pod pojam akcidenta naprosto svrstati. Iza toga općega uvoda u kategorije na punih šesdeset stranica razlaže KACIĆ pojedine kategorije obilno iscrpljujući SCOTOV komentar ARISTOTELOVOM djelu o istome predmetu.

Uz nauku o kategorijama raspravio je nauku o univerzalijama. Kao što izviru kategorije iz prve, tako univerzalija (rod, vrsta, razlika, osebina, pripadak) izviru iz druge intencije, a poznata su u srednjovjekovnoj logici pod imenom *quinque voces*. Od kolike su važnosti ta univerzalija u srednjovjekovnoj nauci, razabire se najbolje po tom, što se u njihovu razvoju ogleda razvoj filozofije od IX—XIII. stoljeća.³⁵

Samo je po sebi razumljivo, da će u pitanjima što ovamo zasiječaju i KACIĆ pristati uz svoga učitelja. Raspravljajući pak o tome služio se poglavito SCOTOVIM djelom *Super universalibus Porphyrii*.

Prvo pitanje koje tu raspravlja jest: utrum universalia logica sint entia. DUNS SCOT je u tom pitanju nastojao držati sredinu između metafizičkoga objektivizma i logičkoga subjektivizma. Univerzalija mu nisu nipošto samo figmenta intellectus, jer im nešto u izvanjskom svijetu, u stvarima, odgovara.³⁶ Od metafizičkih razlikuju se doduše tim, što su ova realna bića tam ratione fundamenti, seu materiae, quam ratione formae seu formaliter considerata, dok logička universalia nijesu ex parte formae realna bića, jer imadu bitak ab intellectu, ali ex parte fundamenti jesu.³⁷ SCOT je držao, da tako mora biti, jer inače nije uviđao mogućnost da budu predmet mišljenja. Intelpekt je moć koja uvijek treba neku pobudu, neki objekat da ga pokrene; kad bi dakle univerzalija bila non entia, ne bi mogla potaknuti intelekt na radnju. Sub ratione non entis ništa se ne spoznaje. A opet sve spoznavanje ide sub ratione universalis.³⁸ Univerzalija dakle nisu non entia, nego su s jedne strane fundirana u stvari, a s druge strane tvorevina uma: Intellectus facit universalitatem in re, ergo est illa in re non in intellectu.³⁹ Effective su dakle ab intellectu, ali

³³ Werner: Duns Scotus, str. 232, iz metafizike Scotove.

³⁴ Kačić, Elem. perip., str. 115.

³⁵ De Wulf: Le problème des Universaux dans son évolution historique du IX. au XIII. siècle. Arch. f. Gesch. d. Phil., IX, str. 428.

³⁶ Kačić, Elem. perip., 71; Quaest. sup. univ. Porph., IV.

³⁷ Kačić, Elem. perip., str. 77. i 63.

³⁸ Quaest. sup. univ. Porph., IV.

³⁹ Quaest. sup. univ. Porph., IX.

materialiter, originaliter ili occasionaliter a proprietate rei, a nikako nisu figmenta. To sve KAČIĆ ukratko i posve jednostavno razlaže.

Isto tako utvrđuje prema SCOTOVIM *Quaest. sup. univ. Proph. V.* da je universale logički per se intelligibile,⁴⁰ iako priznaje da intelekt najprije spoznaje pojedinosti, u kojima onda pravi općenitost. Kaže li se »nihil est in intellectu, quin prius fuerit in sensu«,⁴¹ onda se to odnosi doduše na materialia i sensibilia, ali se ne odnosi na insensibilia i intentionalia. Pod utjecajem arapskih mislilaca SCOT je naginjao nekom spoznajno-teoretskom empirizmu kao ishodištu, od kojega se onda ipak uzdiže do konceptualizma. On naime dopušta da je pojedinačnost primum intellectum, ako i ne bi bila njegova spoznaja potpuna; umna se spoznaja njegova ne daje provesti, a da se intelekt ne osvrne na osjetnu sliku: »Ljudska spoznaja općenitosti, koja je u osjetnosti prikazana, vezana je s osjetnom predodžbom pojedinačnoga očitovanja općenitosti u pojedinačnoj osjetnoj stvari tako, da obje apercepcije, osjetna i umna, sačinjavaju nerazdruživu cjelinu, koje objekat je općenost pojedinačena u osjetnoj stvari.«⁴² Ali zato SCOT uzima, da spoznaja prolazi tri stupnja: stupanj intuicije, gdje svijest prima osjetni dojam, stupanj refleksije, gdje u svijesti nastaje znanje da je primila neki sadržaj koji stoji u svezi s osjetnom slikom, i napokon treći stupanj, gdje nju svijest uspoređuje s nekom općenošću, spoznajući npr. da ova bjelina nije samo objekt spoznaje, nego da je i boja.⁴³ U ta tri stupnja sve se više spoznaja otima osjetnosti i postaje od nje neovisna; od osjetne slike prelazi u čistu općenu misao. Šteta je da KAČIĆ ovoga postupnog razvoja misli ne spominje, ali se to daje opravdati tim, da se od logike nije htio udaljiti na područje spoznajne teorije DUNSA SCOTA, premda bi on bio jednostavnim svojim načinom i tu stranu SCOTOVA mišljenja sigurno lijepo osvijetlio, a i pružila mu se prilika za to kod pitanja, mogu li se općeni pojmovi za sebe pomišljati.

Općenome razlaganju o prirodi i logičkoj funkciji univerzalija pridolazi još na jedno 30 stranica raspravljanje o rodu, vrsti, razlici, osebini i pripatku, i svuda se vjerno navodi, što je rekao i naučavao doctor subtilis.

Prelazeći (za sada) poglavlje de terminorum proprietatibus i de terminis exponibilibus, dovodi KAČIĆ na kraju knjige čitatelja još jednom do raspravljanja o govoru, s kojim je tako usko vezana njegova logika, i to zato da riješi još neka pitanja, među kojima je prvo: imaju li riječi značenje od prirode ili ad placitum. KAČIĆ odgovara: Voces articulatae non significant naturaliter, sed ad placitum. Kao dokaz tomu navodi: kad bi značenje riječi u prirodnoj svezi bile s onim što znače, svi bi ljudi morali jedne riječi imati. Plač i smijeh

⁴⁰ Kačić, *Elem. perip.*, str. 73.

⁴¹ Kačić, *Elem. perip.*, str. 75, po Aristotelu »De Sensu«.

⁴² Werner: *Denkschr.*, sp. dj., str. 427—428.

⁴³ Citirano po Prantlu, *Gesch. d. Log.*, III, str. 202, bilj. 119.

svuda jedno znače, jer su prirodni znaci duševnih stanja, ali riječ »pas ne znači u svih naroda domaću životinju, što laje«. Značenje, dakle, riječi ovisi *a voluntate hominum*, jer riječi znače ovo ili ono, kako se već ljudima sviđalo.⁴⁴ Riječi, dakle, imaju značenje *ex sola hominum impositione*. Mudraca je zadaća da dade stvarima imena. Ako se pod *prirodnim* postanjem misli prirodna sveza glasova sa sadržajem stvari, onda očito KAČIĆ, suglasujući se u tom pitanju sa SCOTOM, ima pravo, jer je govor doista tvorevina *uma ljudskoga*. Samo je krivo što on to stvaranje ne uzima kao paralelno razvijanje govora s mišljenjem, nego početku podmeće jedan već vrlo kasni način umjetnog pravljenja riječi u svijesne svrhe, kad veli, da njihovo postanje potječe *a voluntate et cognitione* primi instituentis, budući da se time tvrdi, da su pri postanju govora odlučivali svijesni motivi. A ipak bi se s WUNDTOM dalo pitati: kako je pomišljivo stanje, koje bi dosta zrelo bilo da izumi govor, a da ga već nema?⁴⁵ Onako pak mišljenje nužno izlazi na to, da riječi drži *samovoljnim* znakovima, pri čemu se pregledava psihička nužda koja ih je izazvala i po kojoj je postanje njihovo *prirodno*.

Napose raspravlja se još o tome, je li značenje riječi forma intrinseca, kako je učio TOMA AKVINAC, ili forma extrinseca, kako uči SCOT, pri čemu je nesumnjivo, da se KAČIĆ odlučio za SCOTA, kao što se u pitanju, tiču li se riječi više pojmova ili stvari, nastojao što više približiti njegovom mišljenju, koje mu se tu ne čini dosta jasno.⁴⁶ U tom se dijelu najvećma povodio za SCOTOVIM komentarom *Super libros perihermenias Aristotelis*.

DUNS SCOT nije napisao jedinstveno djelo o logici: svoje nazore o pojedinim pitanjima razvio je u opsežnim komentarima ARISTOTELOVIM djelima, pa je KAČIĆ morao na raznim mjestima raspravljenu građu sakupiti i razvrstati. Već na ovom prvom dijelu jasno se vidi ruka majstora koji je vješto i umjetno rasporedao svu građu; zato mu i djelo izlazi cjelovito. Ako bi već to bilo dosta da KAČIĆU pribavi priznanje i pohvalu što je u jednu sustavnu cjelinu sredao i svrstao logičke misli svoga učitelja, a ono podaje njegovu djelu još veću vrijednost *jasnoća* kojom umije i najteža pitanja prikazati i razložiti — svojstvo, što ga može imati samo pisac koji je svoj predmet pronikao posvema, te njime potpuno vlada. Samo da još nema u njemu nekih skolastičkih mudrolija. Tako odmah s početka gotovo ozlovolji čitatelja pitanje: ako se sud rastavlja u pojmove kao svoje skrajnjake, ne bi li se mogao rastaviti i dalje u slogove i slova, koji bi prema tome bili skrajnji, dakle logički termini. Pusto natezanje je, kad se definiciji jednoznačnih riječi, koje suis inferioribus daju isto ime, smisao i prirodu, spominje prigovor, da priroda Petrova nije ista koja i Pavlova, da dakle ime čovjeka ne podaje obojici istu prirodu. Sofi-

⁴⁴ Kačić, Elem. perip., str. 197—198. Usp. Scotus, distinct. IV, 1, q. 5.

⁴⁵ Wundt, sp. dj., str. 49.

⁴⁶ Kačić, Elem. perip., str. 209.

zam najprozirnije vrsti — na koji se uopće ne bi trebalo osvrtni — jest, kad se protiv definicije da je genus generalissimum ono što nema roda nad sobom, ovako umuje: Substantia habet supra se ens: ens est genus: igitur substantia habet supra se genus.⁴⁷ A takovih mudrolija ima i više, gotovo bi se moglo reći previše; skolastična ih je filozofija puna, pa je razumljivo da se ni KAČIĆ, uzgojen u tome mišljenju, nije mogao oteti da se na njih ne osvrne i da o njima ne raspravlja. A baš ta su mudrovanja pribavila skolastici zlo ime, te nam je danas za čudo kakovom su se nekoć ozbiljnošću ljudi natezali oko njih. Našem su dobu nepoćudna. I u KAČIĆEVU djelu smućuje onaj cjelokupan inače vrlo povoljan dojam djela koje ima toliko vrljih strana i u znanstvenom i u didaktičnom pogledu.

IV

U prvome je dijelu KAČIĆ išao stopama SCOTOVIM vadeći iz njegovih komentara ARISTOTELOVIM djelima, i to tako da se za pojedine česti daje reći prema kojemu su djelu sastavljene. Mnogim su odsjecima i natpisi prema nekim quaestiones SCOTOVIM, a i većina primjera uzeta je iz njegovih spisa, kako je to već običaj u pojedinim školama da i u tom idu na svojega začetnika. Da su i određaji i tumačenja prema SCOTU ne treba spominjati. U prvom se, dakle, dijelu jasno vidi utjecaj duha SCOTOVA, te je ovaj dio doista iuxta mentem subtilissimi doctoris. S manje prava se to može reći za drugi i treći dio, kojega obradba ide više na ARISTOTELE kao svoj izvor, nego na SCOTA. I u tim se doduše dijelovima KAČIĆ poslužio radnjama SCOTOVIM, napose je upotrebio *Quaestiones super libros perihermenias*, *Quaestiones super libros priorum analyticorum Aristotelis* i *Quaestiones super libros posteriorum analyticorum* ali mnogo toga što baš čini SCOTOVO stanovište prema ARISTOTELU karakterističnim, nije našlo mjesta u KAČIĆEVOJ logici.

U ova se dva dijela, naime, radi o sudu i njegovim složenicama. KAČIĆ, povodeći se za ARISTOTELOM (Periherm. I. 1), kao uvod u nauku o sudu raspravlja, što je ime i glagol, što izjava (oratio). Prema ARISTOTELOVOJ definiciji je to vox significativa ad placitum, cuius aliqua pars separata significat, ut dictio, non ut affirmatio vel negatio.⁴⁸ Ova može biti potpuna i nepotpuna. Nepotpuna je, kad ne izriče gotov smisao, »nego ostavlja duh u neizvjesnosti«, a može biti bez glagola (na pr. homo doctus) ili s glagolom (na pr. homo est animal). KAČIĆ očito misli, da bi trebalo dodati još rationale da bude smisao potpun. Ovdje se KAČIĆU dogodila mala neprilika, da se rečenica homo est animal navodi kao primjer potpune izjave, a odmah zatim, kao primjer nepotpuna smisla.⁴⁹ Izjave koje u duši slu-

⁴⁷ Kačić, Elem. perip., str. 4, 28 i 80.

⁴⁸ Kačić, Elem. perip., str. 230.

⁴⁹ Inter. III, na str. 233, i na istoj stranici inter. IV.

šača bude potpuni smisao opet su dvojake; u jednim se radi o istini i neistini, u drugim pak ne. Samo one prve imaju logičnu vrijednost, jer se njima nešto sudi, o čem se može raspravljati i pitati, je li istina ili nije. Zatim dolazi nauka o *sudu*, koji se dijeli, dakako, u kategorički i hipotetički; napose se raspravlja o materiji i formi njihovoj, te o kvantitetu i kvalitetu, i daje razdioba sudova prema tome. Raspravivši prema SCOTU, jesu li identični sudovi valjani i valja li sud: Caesar est homo, Caesar est animal, Caesare non existente,⁵⁰ prelazi na modalne, pa onda na hipotetične sudove i napokon na izvode po opreci, istoznačnosti i obratu. Tu je bilo prilike, da se spomenu SCOTOVE misli o konverziji sudova. SCOT je, naime, tome pitanju posvetio veliku pažnju,⁵¹ te raspravlja o tom, može li se svaki općeni niječni sud naprosto obrnuti, pa dokazuje da ima slučajeva gdje je dopušten samo nepotpun obrat. Nadalje pita, može li se svaki jсни djelomični sud naprosto obrnuti i da li se sud A nepotpunim obratom uvijek mijenja u sud I, napose pak da li se sudovi de praesenti et de futuro jednako obraćaju kao i oni de praesenti; mogu li se sudovi de terminis obliquis jednako obrnuti kao i oni de rectis? Rješavajući ta i slična pitanja SCOT je upotrijebio nauku de terminorum proprietatibus, koja ide na Petra HISPANA, kao svoga začetnika. Radi se tu, naime, o raznome značenju što ga pojam može imati. Tako primjerice u sudu: Čovjek je razumno biće, stoji pojam čovjek mjesto Petra i Pavla i svakoga pojedinoga čovjeka. To se svojstvo zove *suppositio*. Kadšto se pojam uzima samo za vrijeme što ga glagolska kopula označuje (na pr. Petar čita, raspravlja) — to se zove *status*; a kad se pojam proteže ad plures temporis differentias nastaje *ampliatio*. Na pr. sud: justus salvabitur može se prenijeti i na sadašnjost i na prošlost, te može značiti: iustus, qui fuit, salvatus est, qui est, salvatur. *Restrictio* steže pojam od širega značenja na uže poradi nekoga dodatka, kao kad se govori što o dobru čovjeku, onda to zbog dodatka *dobar* vrijedi za uži krug, nego ako se izriče o čovjeku naprosto. Očito je, da su i terminorum proprietates, kao i syncategoremata, gramatički modaliteti koji osobitu primjenu nalaze u nauci o krivim doumcima secundum dictionem, ali u SCOTOVOJ logici imali su, kako je spomenuto, poslužiti i raspravljanju o obraćanju sudova. Tim je čudnije da KAČIĆ o njima u prvom dijelu dosta opsežno⁵² raspravlja, a onamo se pri obratu, gdje bi ih mogao bio primijeniti, ni malo na njih ne osvrće. SCOTOVA raspravljanja o obratu važan su dio njegove gramatičke logike, a što KAČIĆ o tome ne vodi računa, sva je prilika, da je građu za nauku o sudu uzeo neposredno iz djela velikog Stagirana.

⁵⁰ Kačić, Elem. perip., str. 249; prema Quaest. sup. periherm. VIII i VII.

⁵¹ Usp. I, Anal. prior., quaest. 12—18. Werner: Duns Scotus, str. 248. i d.

⁵² Kačić, Elem. perip., str. 179—189.

Pod njegovim je utjecajem i to, što iza nauka o sudu dolazi raspravljanje de modis sciendi,⁵³ kojih se navode tri: definicija, divizija i dokaz. Da definicija i divizija idu u ovaj, a ne u treći dio knjige, obrazlaže KAČIĆ tim, što se u njima razlaže i razjašnjuje virtute vocum, a ne ratione propositionis ili silom dokaza. Za ARISTOTELA je definicija sredstvo znanstvenoga prikazivanja, te dolazi u najužu svezu s dokazom, budući da je sama ishodište dokazu ili njegov posljedak. ARISTOTEL je, naime, učio da su ishodište dokazu neki principijelni sudovi (arhai, ἀρχαί), bilo da su to aksiomi koji su po sebi očiti i koji su nužni svakoj nauci, bilo opet da su samo prethodno uzeti sudovi, te kod njih još nije odlučeno, jesu li istiniti ili nisu (hipoteza), bilo napokon, da je ishodište neka definicija (horizmos, ὁρισμός).⁵⁴ Zapravo — veli ARISTOTEL — nastaju po definiciji svi dokazi, budući da se svi oslanjaju na neko određenje, kao matematika na to, što je jedinica, i druge nauke slično.⁵⁵ U matematici su doista neke osnovne definicije postale gotovo aksiomima na koje se, na pr. u Euklida, veže sve daljnje izvođenje. Imajući na umu više deduktivni dokazni postupak, ARISTOTEL je pravo uzeo da je definicija *metodičko sredstvo* od kojega znanstvenome radu dolazi sigurnost i stanovitost, budući da znanstveno istraživanje ograničuje na određeni krug pojava. I po SCOTU⁵⁶ ide ona među instrumenta sciendi i to je njezina prava služba, a što je formalna logika dovodi u najužu svezu s pojmom, to je zato, jer je, istrгнуvši pojam iz sveze u kojoj prirodno nastaje, pustila s vida ili bar nije dosta istaknula i metodički karakter definicije, koja je ipak više nego samo izricanje sadržaja pojmova. Skolastičko pravilo, da u njoj mora biti sadržana oznaka roda i razlika vrste, samo je *naputak* kako se taj sadržaj izriče. Ne dade se doduše poreći da u definiciju najposlije prelazi svaki dokazni postupak, kad pronadena ili utvrđena obilježja pojma sastavlja zajedno. Uza sve to njezino je pravo mjesto u nauci o *metodama*, kamo bi je sigurno bio KAČIĆ stavio. S tim je u svezi i to, da je istaknuta i njezina međusobnost s divizijom, kako se ne bi mogla bolje istaknuti ni u najmodernijoj logici,⁵⁷ a to je evo opet jedan dokaz, da bi se njegova logika dala zgodno udesiti kao udžbenik, koji bi podao nastavniku mnogo priliku da na osnovi raspravljanja KAČIĆEVA provede paralelu njegovih misli s današnjim stanjem logičke prakse, da omjeri neke starije misli s novijim, što bi ne samo u didaktičnom

⁵³ Pod tim se dakako prema Aristotelovoj apodeiktiké epistéme, ἀποδεικτικῆ ἐπιστήμη, razumijeva oratio ignoti manifestativa.

⁵⁴ Anal. post. I, 8 (75, b. 31); uspor. i za dalje Anal. post., I, 2 (72, a. 14).

⁵⁵ Anal. post., II, 17 (99, a. 21), II, 3 (90, b. 30).

⁵⁶ Anal. prior., I, quaest. 2.

⁵⁷ Usp. npr. Wundt: Logik, II, Methodenlehre, I. sv., 1894, str. 46—47; Mill, sp. dj., I, str. 151, i Kačić, Elem. perip., str. 298. Istaknuta je ova sveza već i od Aristotela.

Usp. npr. Analyt post., II, 13 (96, b. 15).

pogledu bilo od osobite vrijednosti, nego bi i unijelo života u predmet koji već po naravi same stvari ne obiluje velikim brojem za svakoga zanimljivih pitanja.

I trećoj knjizi logike, koja radi de argumentatione, neposredni je izvor u Aristotela, dok su mu SCOTOVA djela samo korektiv valjanu shvaćanju, te ih uzima u pomoć samo onda, kad mu valja koje prijeporno pitanje riješiti. Pod argumentacijom razumijeva KAČIĆ takav logički oblik, gdje »iz jednoga suda slijede drugi«. Očito se tim pojam doumka i dokaza proširio tako, da bi morao obuhvaćati i izvod. SCOT, koji, u istom smislu u kojem KAČIĆ uzima riječ argumentatio, upotrebljava izraz consequentia,⁵⁸ to i čini, veleći da k njoj pripada i obrat i istoznačnost i entimema. Consequentia mu je općeno ime za sve načine doumljivanja i dokazivanja, od kojih se silogizam luči tim što je potpuno razvit oblik doumljivanja, dok oni drugi nisu potpuno razvijeni. Osnovni je njihov oblik *entimema*, kojom zato, kao s primjerom, počinje i KAČIĆ razlaganje o tome što je doumljivanje i kakovo može biti, da onda prijeđe na pravila valjanoga doumljivanja. No kako se nepotpuni doumak (ne samo izvod, nego po SCOTU i entimema, premda se opet u drugu ruku drži pokraćenim silogizmom) daje svesti na hipotetički sud gdje iz hipoteze nužno izvire teza (u izvodu pak iz izvodnika izvodak), to je razumljivo da ove regulae bonae argumentationis nisu drugo nego pravila za hipotetske silogizme s tetičnom premisom: iz istinitoga, nužnoga ili mogućega prednjaka slijedi istinit, nuždan ili moguć posljedak, iz neistinitoga i nemogućega može slijediti istinit i moguć posljedak; treće je pravilo, da se posito antecedente ponitur consequens, et ablato consequenti aufertur antecedens.⁵⁹ Prelazeći na razdiobu doumka dijeli ih KAČIĆ, slijedeći u tom posve ARISTOTELA, u silogizam, entimema, indukciju, primjer, a tome se još dodaje stupnjevanje i dilema. Definicija silogizma uzeta je iz ARISTOTELA,⁶⁰ što KAČIĆ točno prevodi: est oratio in qua quibusdam positus, alterum quid a positus, necesse est contingere, eo quod haec sint, dok to SCOT u (*Analyt. prior. I. quaest. 5.*) drugačije prevodi, naime, da je silogizam oratio, in qua quibusdam positus ab his, qua posita sunt, aliquid accidit de necessitate, eo quod haec sunt. Po tom se može razabrati da se KAČIĆ poslužio neposredno ARISTOTELOM, kojega je slijedio i u tom, što uz silogizam kao njemu najrodniji stavlja entimemu, onda indukciju, koja »quodammodo opponitur syllogismo«;⁶¹ prema indukciji stoji primjer, kao entimema prema silogizmu.

Napose raspravlja se o silogizmu. Nauka o indukciji je i u ARISTOTELOVOJ logici kud i kamo slabije obrađena nego silogistika. Ova je sve do najnovijega doba sačinjavala ne samo najvažniji nego

⁵⁸ *Analyt. prior. I, quaest. 5.*

⁵⁹ Kačić, *Elem. perip.*, str. 319.

⁶⁰ *Anal. prior., I, 1, pag. 24, b. 18.* glasi u originalu: syllogismós esti lógos, en hō tethéntōn tinōn heterōn ti tōn keiménōn eks anánkēs symbaínei tō taúta eínai, (συλλογισμός ἐστι λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν ἑτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι).

⁶¹ Kačić, *Elem. perip.*, 331; prema *Anal. prior., II, 23, 68, b. 13.*

i najopsežniji dio logike, što dolazi do izražaja i u logici KACICE-VOJ. Sam silogizam dijeli se prema ARISTOTELU u kategoričan i hipotetičan, pa onda u dokazni ili demonstrativan, vjerojatan ili topički i zavodljiv ili sofistički ili naprosto »elenchus«. ⁶² Iza toga razvija se cijela nauka o silogističkim figurama i modima. O četvrtoj GALENOVOJ figuri veli se, s pozivom na SCOTA, ⁶³ da je izlišna, jer ako se i broj figura ima odrediti prema mjestu posrednoga pojma (M), Galenova figura nije essentialiter različna od prve, u kojoj je srednji pojam jednom subjekt, a jednom predikat, samo što su premise premetnute. U tom se pak slaže SCOT, a prema njemu i KACIĆ s novijim logičarima, koji četvrtu figuru isto tako zabacuju. Neka je ipak razlika u stajalištu zauzetom prema tome pitanju, budući da noviji logičari četvrtoj figuri spočitavaju i pogrešnost, te je zato napuštaju, dok se ona, u SCOTA ipak nekako spasava u prvoj figuri, koja osim četiri direktna moda, ima još i pet indirektnih, koji nisu nego modi GALENOVI s premetnutim premisama. ⁶⁴ I redukcija moda ostalih figura raspreda se dosta opširno, a onda se govori o pravilima silogizma. U jednom se poglavlju govori o općenim, u drugom o posebnim pravilima silogizma, a u trećem de principiis regulativis. Neobično je, — a to opravdava mišljenje da se KACIĆ i u tom dijelu više povodio za ARISTOTELOM — što se gotovo nimalo ne osvrće na SCOTOVU kritiku regulativnih principa iznesenu u Anal. prior. I. quaest. VII—IX. I inače je SCOT silogističku nauku ARISTOTELOVU podvrgao točnoj, može se reći gotovo pretjerano podrobnoj kritici; tako primjerice glede moda u pojedinim figurama, da li su u potpunom broju zastupani u svakoj figuri i da li se njima zaključuje direktno ili indirektno (Anal. prior. I. quaest. 22—24). KACIĆ u jednom poglavlju prelazi preko toga dijela SCOTOVE logike. No ako bi se to moglo pregledati, čudno je, da baš ni riječju ne spominje u SCOTOVOJ logici svakako karakterističnu stranu, gdje kritici podvrgava ARISTOTELOVA općena načela, da iz niječnih i onda partikularnih premisa nema silogizma. SCOT navodi primjere, koji pokazuju protivno. Ne govoreći o izvodima po obratu i ekvipolenciji, gdje je moguće iz česnoga suda suditi, dobro se — veli ⁶⁵ — zaključuje i iz premisa: quidam homo est Socrates, quoddam album est Socrates, quoddam album est homo. Osobito u hipotetskih silogizama to je moguće, kao kad se veli: ako neki čovjek bježi, onda se neko živo biće giba; neki čovjek bježi, dakle se neko živo biće giba. Dapače iz dvije niječne partikularne premise ima po SCOTU valjan zaglavak: npr. neko živo biće nije čovjek, neko živo biće nije bijelo, dakle gdješto,

⁶² Usp. Arist., Top. VIII, II (162, a. 15).

⁶³ Anal. prior., I, q. 34.

⁶⁴ Baralipon, Celantes, Dabitio, Fapesno, Frisemorum posve odgovaraju modima Bamalip, Calemes, Dimatis, Fesapo, Fresison. Na opreku protiv četvrte figure Scot je potaknut bio po svojim arapskim učiteljima, od kojih je napose AVERROES pobijao njezinu vrijednost.

⁶⁵ Analyt. prior., I, 20.

što je bijelo, nije čovjek. Isto se tako za niječne prednjake pokazuje da ima slučajeva kad se iz njih dade valjano doumiti, tako npr.: nullum non B est A, nullum C est B, igitur nullum C est A,⁶⁶ gdje je srednji pojam u jednoj premisi određen, u drugoj neodređen; ili na primjer: Socrates non currit, nullus homo est alius a Socrate, ergo nullus homo currit, gdje su termini singularni. A takovih primjera i slučajeva ima više; SCOT ih točno određuje, baš kao što je učinio i kod doumka s partikularnim premisama. Premda su sudovi izvedeni ovim načinima, i sami dosta neprirodni i opet kadgod samo formalno valjani, iako je kritika SCOTOVA usiljena, ona je važan dio njegove nauke, pa u logici *iuxta mentem* subtilissimi doctoris ne bi smjela manjkati. Ovako pak ovaj dio logike pravije nosi naslov ARISTOTELOVE nego SCOTOVE logike.

U drugom dijelu treće knjige govori se o dokazu; premda je, naime, prvi subjekt logike silogizam, premda su sud i pojam predmeti logike, jer su dijelovi silogizma, i ovaj je to samo toliko, koliko ulazi u dokaz. U dokazu se sastaju sve logičke radnje te postaju *instrumenta sciendi*, kakovima ih je već ARISTOTEL držao,⁶⁷ a logika je nauka nad naukama (ars artium), jer svima pokazuje način, kako će očevidnim učiniti što još nije očevidno, poznatim razjasniti i razložiti nepoznato. Ova tehnička strana logike izazvala je i pitanje, da li je logika znanost ili samo umijeće suđenja.⁶⁸ To se pitanje većinom rješavalo tako, da ona kao *docens* ispituje i istražuje radnje kojima se um služi u spoznavanju i koje logica *utens* onda primjenjuje na pojedine nauke. No kojega god smjera bila logika, svaka dovodi svoju nauku u bližu ili daljnju svezu s dokazom, a uzima li se u skolastičnoj logici sva ostala nauka kao priprava za silogizam, i ako se i silogizam tako opsežno obrađuje, onda je i to zato, što je silogizam, prema ARISTOTELOVU shvaćanju, smatrala najvažnijim dijelom dokaza, dâ gotovo samim, a kadgod i jedinim dokazom. I u tom pogledu stanovište koje po SCOTU zauzima KAČIĆ, stoji vrlo blizu shvaćanju o zadaći logike kakovo je i danas, prema znamenitoj definiciji MILLOVOJ da je *logika nauka o dokazu*.

Prema ARISTOTELU dijeli KAČIĆ dokaz u dokaz propter quid seu a priori, i u dokaz quia seu a posteriori; onaj prvi je syllogismus faciens scire, koji ide od već istinitih, prvih neposrednih, poznatijih uzroka i zaključaka, onaj drugi nastaje »posredovanjem nekoga posrednoga pojma ili učina ili primjera«. ARISTOTEL govoreći o dokazu spominje i dokaze u krugu (kyklo kai ex allelon, κύκλω και ἐξ ἀλλήλων).⁶⁹ Povodeći se za njim, KAČIĆ veli da je dokaz u krugu dvojak: formalni, koji je pogrešan, i materijalni, koji može kadgod

⁶⁶ Analyt. prior., I, 21. Usp. k tome Werner, str. 160—163.

⁶⁷ Usp. Scot, Anal. prior., I, Quaest. 2.

⁶⁸ Scot govori o tome u Quaest. sup. univ. Porph., I.

⁶⁹ Anal. prior., II, 5, '57, b. 18. »Demonstratio circularis« zove se u Kačića (Elem. perip., str. 381); Scot (Analyt. prior., II, q. 4) kaže syllogisare circulariter.

biti i valjan. Prvi je onaj gdje se isto s jednim istim dokazuje, kao kad bi tko A dokazivao s B, a B opet s A. Drugi pak nastaje kad se jedno dokazuje drugim, a ono drugo onim prvim, ali ne na isti način ni istom vrsti uzroka (eodem genere causae) ili istim dokazom, kao kad se smijeh uzima za znak razumnosti, a razumnost uzrokom smijeha, jer smijeh se po razumnosti dokazuje po uzroku, a razumnost po smijehu kao učinu. Ovaj se dokaz — veli — zove i *regressus*, jer ide od načina k uzroku.⁷⁰ Aristotel veli o tom postupku da se on sastoji u tom što se jedna premisa dokazuje iz zaglavka i iz druge, ali obrnute premise. Jednako i SCOT,⁷¹ koji o tom pitanju raspravlja u povodu raspre, koja se u 13. stoljeću zametnula bila o valjanosti dokaza u krugu. Sam SCOT ga ne dopušta in modis particularibus kao ni in modis negativis, a KAČIĆ mu — sva je prilika — iz didaktičkih razloga steže vrijednost na kauzalne sudove, kad ga utvrđuje tim, da se experientia teste može suditi a causa ad effectum i opet ab effectu ad causam. Drugi načini, u kojima bi se mogao primijeniti, očito su mu se poradi suptilnih distinkcija učinili nezgodnima za malu školsku logiku.

Raspravljanje o dokazu svršava se poglavljem o efektu dokaza, koji je — znanje. Na pitanje, je li moguće znanje, odgovara se da jest teste experientia, rerum magistra, quae docet in nobis esse naturalem appetitum ad cognoscendas res per causas. Ova pak težnja ne smije biti uzaludna, jer — veli KAČIĆ — bog i priroda ne čine ništa uzaludno. Poznato je da je u novije doba DESCARTES na sličan način izišao iz sumnje u koju se na početku bio stavio: ideja božanstva mu je jamstvo da podražaji što do naših osjetila dolaze nisu utvare. U povodu toga stječe se i uvjerenje o bitku izvanjega svijeta i dolazi do spoznavanja materije. Na osnovi KAČIĆEVA raspravljanja o učinu dokaza pružila bi se prilika raspravljanju o teoriji spoznavanja, tim više što se on sam upušta u pitanje te vrste, kad pita, može li um proprio lumine attingere rerum naturas et essentias, ili samo medi-antibus speciebus intelligibilibus, pa onda, ima li um spoznaju prirodenu ili stečenu; to pitanje rješava tako, što tvrdi da duša ab instanti creationis ima doduše potpun um, uzimajući ga pro potentia, ali ga nema, uzme li se u smislu actualis intelligentiae.

Više nego dokazom po očitosti bavi se vjerojatnim, dijalektičkim dokazom. Ovaj dio nauke — u školskim knjigama logičkim pod imenom *Topike* — dobio je po PSELLU i kasnije po Petru HISPANU svoj oblik, koji je i KAČIĆ vjerno zadržao. Najprije raspravlja o tom da se dijalektički dokaz gradi na vjerojatno istinitim sudovima, onda o tom, kako se nađe posredni pojam sa kojega će se moći dokaz pro-vesti, napokon se redom nabrajaju pojedini loci communes (τόποι,

⁷⁰ Kačić, Elem. perip., str. 381—382.

⁷¹ Anal. prior., II, quaest. 4.

τόποι).⁷² Ovi se, kako je već u PSELLA⁷³ bilo ustanovljeno, dijele u izvanjske i unutrašnje: unutrašnji je razlog uzet iz substancije, iz definicije, gdje se dobivaju općena načela, kao što je primjerice ovo: de quocunque praedicatur definitio, praedicatur etiam definitum; onda razne maksime (tj. neki općeni sud od svih priznat), kako se izvodi od česti na cijelost i obrnuto, od uzroka na posljedicu, od posljedice k uzroku, od stvaranja na stvoreno, od uništavanja na uništenu stvar, gdje ima ova za način mišljenja značajna maksima: cuius generatio mala est, genitum malum est, i malo kasnije cuius corruptio bona, corruptum est malum i obrnuto cuius corruptio est mala, corruptum est bonum. Jer ako — veli se — heretik uspije u svojem djelovanju, njegovo je djelo zlo, ako je on loš heretik, onda će i njegova hereza biti loša, dakle manje iskvarena ili drugim riječima manje zla nego ako je heretik valjan. Najposlije se navode još maksime prema upotrebi (cuius usus est bonus, ipsum bonum esse debet; cuius usus est malus, ipsum est malum) i onda još maksima prema zajedničkim prilikama. Istim se redom navode i u PSELLA i Petra HISPANA, kojega Summulae su i ovome dijelu KAČIĆEVE knjige dale ime: pars posterior — summularum. Među izvanjskim mjestima dolaze najprije maksime, koje se dobivaju po opreci (virtus est bona — ergo vitium est malum), onda maksima od većega na manje i obrnuto, maksime po sličnosti, po ugledu, a iza toga još, kao i u PSELLA, dolaze srednja mjesta, kojih se broje tri: a coniugatis, a casibus, a divisione. Sva ta nauka ne sadržava ništa osobito ni novo, nego je primjena općenih načela suđenja na pojedine slučajeve. Gotovo se čini igrom, koja baš možda i zato nije bez svakoga interesa, a u školskoj logici možda će i vrlo dobre usluge činiti kao sredstvo za vježbanje. Ipak može više pružiti retoru nego logičaru, više u disputaciji i za dijalektičku argumentaciju nego u čisto znanstvene svrhe. U tom se obliku razvila poslije ARISTOTELA, a ne najmanje u logici CICERONOVOJ i KVINTILIJANOVOJ, učešenoj prema retorskim svrhama, gdje je sve dokazivanje postalo naprosto sredstvom da se postigne neka svrha. Po svojoj prirodi ide ona doista i više u retoriku nego u logiku, ali je utjecajem BOETIJEVIM zadobila znatno mjesto u srednjovjekovnoj logici, no ne može se reći da nije i to nešto pridonijelo izoštravanju mišljenja i spretnosti u dokazivanju i pobijanju, kojom se skolastični filozofi toliko odlikuju. Kad bi se, dakle, radilo o tom da se KAČIĆEVA *Elementa* priudese kao udžbenik, mogao bi se taj dio posve lako izostaviti, ali ako bi se — pa i u nešto promijenjenom obliku zadržao, — ne bi u didaktičkom pogledu bio baš na odmet.

Završetak logike čini odsjek o sofistčkim dokazima. S ARISTOTELOM — a i sukladno sa SCOTOM u njegovu komentaru *Quaestiones in libros Elenchorum* — koji je za taj dio KAČIĆU dobro došao

⁷² Kačić, *Elem. perip.*, str. 412. Locus je za ove sedes argumenti seu caput, ex quo desumitur caput ad formandum argumentum.

⁷³ Prantl, *Gesch. d. Log.* II, str. 278.

— dijeli KAČIĆ varave doumke u one in dictione i one extra dictionem. Među prve broji se ekvivokacija, amfibologija, fallacia compositionis, fallacia divisionis, fallacia accentus. Ove posljednje u ARISTOTELA nema nego jedna vrsta, dok ih SCOT nabraja više. A zašto? — pita KAČIĆ i odgovara po SCOTU (Quaest. sup. elench. 34), da je ARISTOTEL varave doumke promatrao kako više odgovaraju svrsi sofističkoj, a ovaj ovdje slabo će koga prevariti ako se govori, nego je više udešen na to da zavara kad je napisan, a kad je napisan, samo se na jedan način očituje. Od krivih doumaka extra dictionem u SCOTA se spominje samo fallacia accidentis (KAČIĆ veli accidentalis), secundum quid ad simpliciter, i ignorantio elenchi. Nije nipošto samo slučajno da i KAČIĆ samo o ova tri načina krivoga doumljivanja govori opširno i da na kraju samo mimogred spominje još neke pogreške, kao što su fallacia consequentis, fallacia non causae ut causae i fallacia plurium interrogationum.

V

To je evo KAČICEVO djelo. Prema sličnim udžbenicima ne zaslužuje gotovo čedan naslov »logica parva« — ni po opsegu ni po sadržaju; opširnije nego inače, sadržava glavna pitanja, dakako u krugu skolastičkih rasprava. Sve je uklopljeno u stege *dokazivanja* (razlaganja), ali KAČIĆ je umjeren, nema u njega onih istančanih, skolastičkih izvođenja. U raspravljanju način mu je priprost, odlikuje ga jednostavnost i jasnoća. On 1. razlaže tako da postavi pitanje (o čemu se radi), 2. daje odgovor na postavljeno pitanje i 3. slijede prigovori i rješavanje. Nema one krutosti viteškoga oklopa. Vrijednost njegovu ne čine možda samonikle misli, ne čine je ni novi pogledi, ali se ne smije prešutjeti, da mu se od česti neće ni danas poreći znanstvena vrijednost, po čemu bi i bilo moguće njime se poslužiti kao propedeutičnim osnovom. Čini mi se, naime, da bi za uzgoj filozofskoga mišljenja bilo od velike koristi, kad se propedeutična obuka ne bi ograničila samo na podavanje gotovih ili danas uvažavanih nauka iz psihologije i logike, već bi, polazeći od nekoga štiva, pružala pogled u postanje i razvoj filozofijskih problema, razumije se samo onih koji ovamo pripadaju, a ujedno bi se uz ovo štivo, kao uz postavljenu tezu, mogla zametnuti raspra, koja već sama po sebi unosi život u naučavanje, što znade dobro svaki nastavnik koji je nerijetko iskusio kako mu je potrebno kadgod staviti se na neko — često samo fingirano stanovište, da tu dobije zamah otkud će svoje misli opravdati, osvijetliti, dokazati. U filozofijskim će pitanjima biti rijetko nužno fingirati nazor, jer će jedva biti koji te ne bi imao u povijesti filozofije opreku, koja je bilo kada živjela ili vladala u ljudskom mišljenju. Tu se onda podaje dosta prilike da se pobudi na samostalno suđenje, da se bistri shvaćanje i izoštri um, čime bi filozofijska propedeutika više *pripravljala* za naučni studij nego kad podaje okosnicu logike i

psihologije, a bez duha i života. Moglo bi se, doduše, reći da s ovih raznovidnih gledišta neće biti moguće uhvatiti cjelovitu sliku, no na to se lako odgovara da ne će biti zgoroga ni to, ako se u svim raznolikim smjerovima i strujama mišljenja iskuša i izvješti sintetična sposobnost duha, da bude spreman i raznolike poticaje u životu stečene sjediniti u jednu sliku o svijetu i životu, a ta će sposobnost biti potrebna svakome tko se ne zadovoljava samo s onim što mu njegova okolina i njegovo vrijeme kao gotovu istinu podaje, tko se ne zadovoljava s tim da u nazore svoga doba naprosto i bez ostatka sav uniđe. Nerijetko je filozofijska propedeutika, jednostrano ističući samo novije nazore, radila u prilog nekritičnom primanju nazora, te tim ma i posredno skrivila što se suvremeni nazori tako brzo ukoče i dogmatiziraju. Ovu mu bi svemu doskočila obuka koja bi za ishodište uzela neko neutralno stajalište, kojemu se prikloniti nikoga ne sili duh vremena, stajalište koje ne traži od slušača da odmah na nj i pristane, već ga sili da se kritički stavi prema njemu i da ga pravo procijeni i osudi. Ovakvo stečeno znanje, doista je znanje prema riječima ARISTOTELOVIM: jer što većim se trudom i naporom um dovija spoznaji, to je čvršće i trajnije drži.⁷⁴ Ovakovo neutralno stajalište, s kojega bi i nastavnik, uz aktivno sudjelovanje učenika, mogao upravo izrađivati logiku, mogla bi evo podati — preuđesna dakako u tu svrhu — *Elementa* našega ANDRIJE. A pravo na to daju mu najpače didaktičke vrline: njemu je uspjelo da pregledno prikaže cijelu logičku građu, kakova je dakako i u ono doba bila i koliko ju je on prema svojem smjeru mogao uvažiti; on umije raspravljati jednostavno i shvatljivo, lakom umjetnika polazi mu za rukom i najteže stvari jasno prikazati, a uz to kratko i jezgrovito, te se s pravom može kazati da je on misli nejasnoga SCOTA doista sveo na stupanj shvatljivosti i jasnoće, te u punoj mjeri iskupio riječ u naslovu zadatu, veleći da je *elementa osvjetlio* za propedeutičnu upotrebu (*ad usum tyronum*). Sva se skolaštika uopće odlikuje svojom posebnom didaktičnom metodom, koje je općeni oblik da se predmet raspravljanja izreče ponajprije u pitanju, a da se u odgovoru podaju razna rješenja pitanja i navode razlozi koji govore za koje od njih kao i razlozi koji protivno dokazuju. Svrha je ovim dvojim dokazima bila da se ne previde poteškoće koje leže u pitanju i da se pitanje ne riješi jednostrano. Nitko nije bio toliko vješt u takovome raspravljanju kao DUNS SCOT. Diviti mu se valja — kako s pravom ističe K. WERNER⁷⁵ — kakovom energijom u zamci dokaza i protudokaza zadržava misao razvitu na sve strane, te se upravo prikazuje kao viteški lik, od glave do pete oboružan, koji ne preda ni pred jednim protivnikom, svakome se držeći jednakim u svojoj virtuočnoj logici. Od toga oklopljenoga načina ostao je u KAČICEVOJ logici samo jednostavni oblik *pitanja i odgovora*, na koji se veže pobijanje *prigovora*; nema tu onih zakučastih dokaza koji se po-

⁷⁴ De an., III, 4 p. (429, b. 3).

⁷⁵ Usp. Werner, Duns Scotus, str. 65 i 66.

put mreže od jednoga čvora u stotinu drugih raspleću, nema one sup-tilnosti kojom SCOT raščinjava svako pitanje na koje se baci, već je tu sve jednostavno, određeno i jasno u strogoj dosljednosti provedeno, bez preduboke oštroumnosti SCOTOVE, već svedeno na stupanj shvaćanja učenika. I danas *Elementa* evo stoje kao svjedoci KAČIĆEVIH nastavničkih vrлина kojima se proslavio u Zaostrugu i koje ga — možda i na štetu filozofijskoga djelovanja — odvedoše u Sibenik da nauča teologiju. KAČIĆ je u franjevačkom redu slovio kao učenjak; glas njegov nije doduše daleko prošao, kao primjerice glas BOŠKOVIĆA, njegova suvremenika, ni izvan kruga redovničkoga ni preko granica domovine. Pa ipak je pojava KAČIĆEVA bar povijesno toliko znatna, što je on u 18. stoljeću jedan od rijetkih zastupnika SCOTOVA smjera. Filozofija je SCOTOVA, naime, za SCOTOVO doba, a i neposredno iza toga imala veliki ugled i bila nauci TOME AKVINCA opasan protivnik; jedno se vrijeme (osobito u 14. stoljeću) činilo da će gotovo i prevladati. U to dođe i preporod. Skolastična filozofija poče propadati, tek se pod kraj 15. stoljeća i opet počinje malo oporavljati, ali je još uvijek borba bila između Dominikanaca i Franjevaca, od kojih su se svaki borili za svojega učitelja: nauka TOME AKVINCA bila je nauka reda dominikanskoga, dok je nauka SCOTOVA vrijeđila u redu franjevačkom. No već iz početka nije moglo biti sumnje koji će smjer prevladati. Prednost je dominikanske škole bila već u tom, što je imala jednoga učitelja, TOMU AKVINCA, a taj je od crkvene oblasti bio priznat autoritetom, dok u franjevačkoj školi ugled SCOTOV nikad nije bio takav da ne bi nastale u samome redu i druge struje (kao na pr. OCCAMOVA nauka), te nije nikad došlo do tako jedinstvenoga shvaćanja kao u redu dominikanskom. Među sljedbenicima SCOTOVA smjera u to doba ističe se Ivan PONTIJE, koji je napisao djelo *Cursus integer philosophiae ad mentem Scoti*. KAČIĆ se često poziva na njega, a možda ga je i on potakao da svojem djelu dade naslov »iuxta mentem«. Pored njega spominje KAČIĆ još dva velika učitelja SCOTOVE filozofije: MASTRIJA i TARTARETA; onaj je napisao djelo pod naslovom *Disputationes in organon Aristotelis*, kojim se KAČIĆ vjerojatno poslužio. Petrus TARTARETUS bio je vrlo uvažen pisac kojega je komentar SCOTOVIM *Quodlibetica* i Komentar *in summulas Petri Hispani »cum passibus Scoti«* Kačić upotrijebio. Mimogred budi spomenuto da, osim ovih učitelja SCOTOVE nauke, KAČIĆ spominje i BOETIJA i Petra HISPANA i GILBERTA PORRETANSKOGA, kad se njihovim djelima poslužio, što je sve znak da je KAČIĆ temeljito poznavao ne samo nauku SCOTOVU, nego i ostalu skolastičnu filozofiju. Nije moguće pronaći da li je poznavao djelo L. RABESANA *Cursus philosophicus ad mentem Doct. Subt. Joannis Duns Scoti*, jer ga nigdje ne spominje. Svakako je u 16. i 17. stoljeću nauka SCOTOVA imala mnogo ugleda i pristalica.

Što je ime SCOTOVO danas u kršćanskoj filozofiji gotovo zaboravljeno, to su učinile, malo ne rekoh skrivile, druge prilike, a među njima nije najneznatnija ta što se isusovački red od prvoga vremena

zauzeo bio za nauku TOME AKVINCA. Ugled ovoga mislioca vrijedio je isprva samo u pitanjima vjerskim, ali se pomalo počeo uvažavati i u pitanjima filozofijskim. Velikim utjecajem što ga je isusovački red stekao u crkvi katoličkoj svojom organizacijom, uspjelo je redovničkoj školi dominikanaca pribaviti premoć nad svim ostalim školama. No stari antagonizam između franjevaca i dominikanaca nije se mogao ni brzo ni lako dokinuti, i dugo je vremena trebalo dok se ugled TOME AKVINCA počeo uvažavati i u školama franjevačkim. Da to u 18. stoljeću još nije bilo, svjedoči i jedno mjesto u KAČIĆA — jedino, gdje spominje TOMU AKVINCA, a i tu samo zato da se stavi u opreku s njime, jer, premda mu i priznaje svaku čast, odrešito veli: »... Quantum ad reverentiam tanti doctoris dico, ipsi eam semper et ubique esse praestandam, at ubi agit contra SCOTI sententiam eius auctoritas a SCOTISTIS negari potest.«⁷⁶ Toga danas ne bi smio naš ANDRIJA ustvrditi, otkad je nauka TOME AKVINCA proglašena službenom filozofijom katoličke crkve. U svoje doba KAČIĆ je u franjevačkom redu bio to vredniji član što je, kraj sve većega ugleda dominikanske škole, dostojnije i odlučnije zastupao u njihovom redu tradicionalnu filozofiju SCOTOVU, koja je u ono doba već brojila malo borilaca. Svojim sposobnostima, iako nisu bile ni neobične ni izvanredne, zavrijedio je da bude postavljen u prve redove kao odličan borilac.

Velik dio njegove slave valjat će dakako odbiti na nastavničko djelovanje, jer od svega književnoga rada ostala su *Elementa* kao jedini spomen. A zar nije ništa drugo napisao? Jedno mjesto u posveti Jurju Pankraciju govori o tom da je KAČIĆ osim *Elementa* imao i bilješke »circa Logicam« — misli se logica maior, prema *Elementima* koja su logica minor — pa i »Physicam utramque Metaphysicamque«. U istoj posveti veli se da je sve to odlučio izdati, a u predgovoru čitaocu dodaje, da će to učiniti, ako se bude manja logika sviđala. Što KAČIĆ kasnije nije ništa od obećanih djela izdao, neće sigurno imati svoj uzrok u tom što njegovo djelo ne bi bilo našlo odziva, premda je vrijeme bilo već dosta slabo sklono peripatetičkoj filozofiji, nego čini se da on, baveći se više oko redovničkih poslova, nije dospio na to da uredi bilješke. Trebalo bi bilo poći u Mletke i tamo neko vrijeme proboraviti, a kad tamo, on morade po nalogu generala franjevačkoga reda obilaziti samostane po Bosni i Hercegovini i nadgledati ih. To ga je odbilo, po svoj prilici, od naučnoga rada, koliko je u drugu ruku njegov radni duh obuzelo drugo zanimanje, kojega je sjajni plod njegov »Razgovor ugodni«. A bilješke o logici i metafizici i o »obim fizikama«? Prema posveti je jasno da ih je KAČIĆ sastavio, a prema dosta običajnoj sudbini vjerojatno je, da negdje zaboravljene trunu, što valja tim više žaliti, jer bi nam one KAČIĆA pokazala sigurno kao učenjaka, dok ga *Elementa* više pokazuju kao učitelja. A ni ova nije izdao zato da se zaborave posvema. KAČIĆ je imao više nego

⁷⁶ Kačić, Elem. perip., str. 200.

i jedan od starijih naših mislilaca smisla za KONTINUITET kulturenoga rada na jednome osnovu koji je u narodu ili u prvome svom obliku bez osobita nakita, jednostavan, priprost, ali ga treba razviti i dotjerati. Ta se misao jasno razabira u njegovu »Razgovoru ugodnom«, gdje u predgovoru veli da je sabirući narodne pjesme podao građu, a želi da bi je drugi dotjerali do umjetničke tvorevine. I tko bi se odlučio na to da njegova *Elementa* preradi i uredi prema potrebama svoga doba i ukusa, ne bi mu zamjerio, pače čini se da bi to prema njegovoj želji bilo, jer i za *Elementa* mogu vrijediti riječi: »Ako se naslađuješ zgradama urešenim, evo sam ti kamenje priprazio, pilaj ga, teši i kreši tvójizim halatom koga si stekao, ter načinjaj visoke, plemenite i gospodske palače: ja ti dobrovoljno dopuštam, i čestitu u tvom rukodilu sreću nazivam.«

U Zagrebu, dne 8. XII. 1907.

Napisao:

ZUSAMMENFASSUNG

Ordensbruder Andrija Kačić Miošić diente in Zaostrog als Philosophieprofessor, wobei er für seine Logikunterrichte Noten zusammenfasste, die im Jahre 1752 im übersichtlichen Buch zusammenge-setzt und unter dem Titel »ELEMENTA PERIPATHETICA IUXTA MENTEM JOANISS DUNS SCOTI« gedruckt herausgegeben wurden. Es erwies sich mehr oder minder als Lehrbuch für die Mittelschule, meistens, aber, als Lehre für einen Verwandten von Andrija, der sich ans Studium an der Universität von Padua begab. Bei der Zusammenstellung dieses Buches folgte er damaligen besten Vorbildern, wie z. B. den Werken von D. Scotus, I. Ponti, L. Rabesan, P. Tartaret, B. Mastri u.s.w. Das Werk wurde »Elementa peripathetica« benannt, da es sich mit der Aristotelischen Philosophie befasst, sich dabei an Duns Scotus als den Anführer und die grösste Autorität der skolastischen Philosophie, der der Franziskanerorden treu blieb, anlehnt. Das Werk ist als »kleine Logik«, d. h. als Lehrbuch logischer Grundbegriffe zu verstehen. Kačić hat, auch, die Noten über Metaphysik, »beide Physiken« u.s.w. gefasst, es ist ihm, leider, nicht gelungen, sie herauszugeben, da er an den Lehrstuhl für Theologie in Sibenik übertrat, wie auch, später, hohe Ämter im Franziskanerorden bekleidete, was ihn von der wissenschaftlichen Arbeit ablehnte.

Da er sich in »Elementa« als ausgezeichnete Pädagoge bewies, so hätte er auch in anderen philosophischen Werken sein wissenschaftliches Potenzial ausgedrückt haben können.

Sein Werk enthält drei Teile. Erster Teil befasst sich mit dem Begriff, zweiter mit dem Urteil, dritter mit dem Beschluss. Begriffe und Urteile werden als logisch nur dann bewertet, wenn sie einen Syllogismus bilden, der erstes und ausgesprochenes Subjekt der Logik ist. Den Prinzipien der mittelalterlichen Philosophie zufolge ist die Metaphysik Wissenschaft über Sachen, Grammatik über Wörter, Logik über Begriffe, die im Syllogismus eingeordnet sind. Die Begriffe befinden sich zwischen Sachen und Wörtern, so dass Begriffe *primae intentionis* die Sache an sich, während die Begriffe *secundae intentionis* die Sache in ihrer grammatischen Form bezeichnen. So steht die Logik zwischen der Metaphysik und der Grammatik (Nominalismus). Begriffe entstehen *Ex parte significationis*, *Ex parte modi significandi* und *Ex parte rei significatae*. An Hand erster Art entsteht der Begriff *significatus* und *non significatus*: *significatus* ergibt *categorematicus* und *syncategorematicus*: *categorematicus* entfaltet sich weiter in *simplex* und *compositus*, während *simplex finitus* und *infinitus* ergibt.

Aus zweiter Gruppe entwickeln sich drei Arten: 1. *concretus* und *abstractus*, 2. *absolutus* und *connotatus*, 3. *denominans* und *denominatus*.

Aus dritter Gruppe entsteht *communis*, als auch *singularis*. *Communis* ergibt *transcendentalis* und *praedicamentalis*, aus *praedicamentalis* entwickeln sich weiter 1. *univocus*, 2. *aequivocus* und 3. *analogus*. *Singularis* hat drei Entwicklungsarten 1. *collectivus*, 2. *determinativus* und 3. *vagus*. Begriffe sind entweder konkret oder abstrakt. Alle können substantiell oder akzidental sein. Konkreter substantieller Begriff ist Peter, konkreter akzidentaler ist weiss. Abstrakt substantiell ist *humanitas*, abstrakt akzidental ist das Weisse, das Schwarze. Ausserdem sind Begriffe allgemein und einzelbezogen. Allgemeine Begriffe werden auf transzendente, über jede Sache aussagbare Begriffe und *praedicamentale*, über eine bestimmte Erscheinung- bzw. Wesensart feststellbare Begriffe, eingeteilt, laut *Opus Oxoniense* und *Quaest. super libros Elenchorum*. Kačić entnimmt Aristoteles genau 10 Kategorien, mehrere brauchte er auch nicht, da er diesbezüglich alten, ansehnlichen Autoren folgte. Die Kategorien quellen aus der »ersten Intention« hervor. In der Fortsetzung wird jede Kategorie einzeln besprochen. Die Universalien quellen aus der »zweiten Intention«, wie Geschlecht, Art, Unterschied, Eigenschaft hervor — alles aus Duns Scoti Abhandlung »*Super universalia Porphyrii*« ausgeführt.

Im Einführungskapitel in die Wissenschaft über den Beweis schildert er Wörter, Haupt- und Zeitwörter und gibt ihre Erklärung. Das Urteil wird in kategorische und hypothetische Gruppe eingeteilt. In diesem Buchteil folgt Andrija Kačić Miošić ganz der Aristotelischen Lehre. Der Syllogismus ist auch entweder kategorisch oder hypothetisch, beweisend oder demonstrativ, wahrscheinlich, thopisch oder verlockend, oder

sogar sophistisch, bzw. einfach »elenchus«. Daraus wird die ganze Lehre von syllogistischen Figuren und Modi ausgeführt. Im Urteil treffen sich alle logischen Handlungen wieder zusammen. Die Frage, ob die Logik eine Wissenschaft oder nur Urteilskraft sei, wird folgendermassen beantwortet: sie sei Wissenschaft (docens), wenn sie von der Vernunft beim Erkennen angewandte Handlungen prüft und untersucht, während sie »utens« ist, wenn sie das Untersuchte an einzelne Wissenschaften anwendet.

Der Wert dieses Buches liegt nicht in der Hervorbringung origineller Ideen, bzw. neuer Anschauungen, sondern in klarer und einfacher Art der Präsentierung des gesamten Stoffes der skolastischen Philosophie, die an vielen Stellen in trüber und unverständlicher Form zu finden ist. Es besitzt grossen propedeutischen Wert, der unseren heutigen Verhältnissen angepasst auch zum Ausdruck kommen könnte.

Für die Erziehung des philosophischen Denkens würde es vom grossen Werte sein, wenn die Propedeutik nicht nur auf Beherrschung schon bestehender, oder heute geschätzter Wissenschaften begrenzt sein würde, sondern wenn sie, von einer lebendigen Lektüre ausgehend, eine bestimmte Einsicht in die Entstehung und Entwicklung der philosophischen Probleme verschaffte, wobei auf Grund dieser Lektüre, als gestellter These eine Diskussion eingeleitet werden könnte, die schon selbst bestimmte Lebendigkeit in wissenschaftliche Arbeit bringt. Das würde in philosophischen Fragen ziemlich leicht funktionieren, da es in der Philosophiegeschichte keine Ansicht ohne einen gegensätzlichen Standpunkt gibt.

Schwierig wird es mit der Psychologie und Logik, falls nicht alle einmal gültigen Gedanken in Betracht einbezogen werden, wenn in allen verschiedenartigen Richtungen und Gedankenorientierungen synthetische Fähigkeit des Geistes weder erprobt, noch eingeübt wird. In diesem Fall wird es, nämlich, schwierig sein, verschiedene Anregungen in ein Gesamtbild über Welt und Leben zusammenzufügen. Nur neuere Ansichten einseitig hervorhebend handelte die philosophische Propedeutik oft im Sinne unkritischer Ansichtenakzeptierung, wodurch sie, wenn auch mittelbar, schnelle Erstarrung und Dogmatisierung gegenwärtiger Ansichten verschuldigte.

Dieser Lage liesse sich durch einen Unterricht vorbeugen, dem als Ausgangspunkt ein neutraler, dem Zeitgeist gemäss keinesfalls verbindlicher Standpunkt diene, der den Hörer nicht zur sofortigen Übereinstimmung, sondern zur kritischen Stellungnahme, richtiger Einschätzung und Beurteilung zwingt.

So erworbenes Wissen ist nach Aristoteles das richtige Wissen. Je beträchtlicher die Mühe und Anstrengung bei der Erkenntniserwerbung ist, desto fester und andauernder wird es von der Vernunft gehalten.